

Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини

Білецька І.О., Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф.

**КОМУНІКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ
БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ В
УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ
МОВАХ**

МОНОГРАФІЯ

Одеса
КУПІСЬКО СВ
2023

Б 611

Б 611 Білецька І.О., Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф.

Комунікативна реалізація базових емоцій людини в українській та французькій мовах: монографія / І.О.Білецька, І.С.Лаухіна, А.Ф.Паладьєва. – Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2023 – 78 с.: іл., табл.
ISBN 978-617-7880-37-9

У монографії представлено результати здійсненого дослідження концепту як цілісного ментального утворення когнітивістики членами Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Схарактеризовано мовні засоби репрезентації концептів, що виражають базові емоції людини, здійснено їх порівняльний аналіз у французькій та українській мовах. Адресовано філологам, перекладачам, викладачам, здобувачам освітніх ступенів «бакалавр» і «магістр» закладів вищої освіти.

DOI: 10.30888/978-617-7880-37-9.2023

© Білецька І.О., Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф., 2023

ISBN 978-617-7880-37-9

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ РАДІСТЬ	6
МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ СУМ.....	17
КОМУНІКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СТРАХ.....	28
МОВНІ ОДИНИЦІ-РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ ГНІВ	40
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ.....	58

ПЕРЕДМОВА

Дослідницький колектив Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини сконцентрував інтелектуальні зусилля на системному вивченні концептуальної картини світу. У цілому, вибір проблеми актуалізований комбінацією академічного та власне гносеологічного факторів, оскільки концепти залишаються незмінним фокусом уваги в дослідженнях науковців Лабораторії та здобувачів вищої освіти. Незважаючи на це, попри усвідомлення змісту теоретичного плюралізму концептуальної проблематики, об'єктивувалася потреба скерувати наш науковий інтерес до аналізу мовних засобів репрезентації концептів, що виражають базові емоції людини у французькій та українській лінгвокультурах.

З огляду на це, концепт як ментальне утворення когнітивної лінгвістики є мозаїчним смисловим феноменом, для мультиаспектного осмислення множинної варіативності якого необхідним є дослідження його «дитинства» та «дорослішання». Виняткової важливості набуває розкриття усієї палітри значень його вербалізаторів, яка має бути змодельованою у цілісному вигляді. Складність реалізації означеного завдання об'єктивується тим, що досліднику необхідно не просто «поринути в океан» значень, але й зіткнутися із прихованими контекстуальними «айсбергами», які можуть таїти в собі несподівані аспекти актуалізації семантики у визначених дискурсивних фрагментах.

Здійснене нами дослідження не претендує на вичерпність його результатів, оскільки проаналізувати мовну специфіку вербалізації концептів можна лише шляхом осмислення механізмів трансформації суспільної реальності, що за своєю сутністю є невирішеною проблемою на сучасному етапі.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. / Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Аконіт, 2008.

СЕУМ – Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. К. : Довіра, 1998. 431 с.

ССУМ – Словник синонімів української мови: У 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К. : Наукова думка, 2006. 954 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 2003. 1104 с.

ФО – фразеологічна одиниця

ФУФС – Французько-український фразеологічний словник / Під ред. Г. Венгренівська, М. Венгренівська. К. : Радянська школа, 1987.

DGLF – Dictionnaire général de la langue française. Paris, 1971–1978. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206409p/f1.image>

NDS – Nouveau dictionnaire des synonymes / E. Genouvrier. Paris : Larousse, 1977. 510 p.

PR – Petit Robert. Paris : Dictionnaires le Robert, 1993. 2467 p.

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ РАДІСТЬ

Радість у «Новому тлумачному словнику української мови» В. Яременка і О. Сліпушко (НТСУМ) визначається як «почуття задоволення, втіха, приємність» [3, с. 92]. У французькому словнику «Petit Larousse» радість – це «почуття великого задоволення, глибока приємна емоція, яка опановує всю істоту» [9, с. 508].

Семантика фрейму-пропозиції «радість» на матеріалі лексикографічних джерел і окремих висловлювань структурується з такими обов'язковими компонентами: предикат, суб'єкт, причина. До фреймової структури входять також факультативні компоненти: контроль за емоцією, оцінка, інтенсивність виявлення емоції, зовнішні прояви емоції й поведінка суб'єкта.

Розглянемо ядерний компонент фрейму-пропозиції – предикат. Найбільшою групою предикативної лексики із семантикою «радість» в українській мові є прикметники. «Словник синонімів української мови» за редакцією А. Бурячка (ССУМ) подає такий синонімічний ряд прикметників із семантикою «радість»: *радісний, утішний, утішливий, відрадний, благовісний, світлий, просвітлений, прояснений, сяючий, сяйливий, осяйний, променистий, святковий, святочний, сонячний, сонцесяйний, веселий, рожевий, райдужний* [5, с. 511]. Прикметники із семою «радість» здатні передати емоцію як стан (радісна людина), прояв (радісний погляд), вплив (радісний день).

У французькій мові синонімів-прикметників із семантикою «радість» значно менше. Словник «Nouveau dictionnaire des synonymes» (NDS) подає такий синонімічний ряд: *gai, joyeux, jovial, réjouissant*. Ці прикметники також здатні передати емоцію як стан (*un homme joyeux*), зовнішній прояв радості (*une mine joyeuse*), вплив (*une joyeuse nouvelle*).

Наступною групою предикативної лексики концепту РАДІСТЬ є іменники. ССУМ представляє ряд субстантивних номінацій цієї емоції: *радість, утіха, радощі, вірада, розрада, вірадощі, торжество, просвіток, просвіт, тріумф*. Синоніми відрізняються відтінками значення: *торжество* (з приводу перемоги, успіху), *тріумф* (з приводу успіху), *просвіт* (тимчасове, короткочасне почуття)

[3, с. 512]. Словник NDS подає цілий ряд субстантивних номінацій: *joie, jubilation, exultation, triomphe, ravissement, gaieté, allégresse, liesse, réjouissance*. Згідно зі словником PR, *joie* має загальне значення *радості*: «*Sachute avait comblé de joie bien du monde*». Іменником *allégresse* називають *радість надмірну, яка ніби рветься назовні*: «*Subitement il fut envahi par cette chaleur de coeur, cette allégresse qui vient après le danger passé*» [10].

Третьою групою предикатів радості є дієслова. Згідно із ССУМ, до синонімічного ряду з домінантою *радіти* включені слова: *радуватися, тішитися, потішатися, утішатися, тріумфувати, торжествувати, зрадуватися, урадуватися* [3, с. 512].

Дієслово *торжествувати* означає «радіти з приводу перемоги над кимось, успіху в чомусь»: «*Віктор торжествував. Він відчував, що у нього наче виростають крила – так радісно, сонячно було на душі*» (П. Автомонов). Дієслово *тішитися* означає «мати приємність, утіху від чогось»: «*Катруся тішилася своїм новим убранням*» (Н. Кобринська) [там само]. Дієслова *зрадуватися, урадуватися* належать до діалектних.

Усі члени синонімічного ряду із семантикою «радість» підпорядковують слова і групи слів, які позначають причину емоції. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» за ред. В. Бусела, найбільшу свободу має дієслово «радіти», яке керує формою давального відмінка (*радіти кому / чому*), прийменниково-іменниковими групами (*за кого / що, з чого*) [1, с. 1199]: «*Він [Климко] дуже зрадів Зульфатові і мовчав тільки тому, що завжди був небалакучий у товаристві*» (Г. Тютюнник) [23].

Згідно зі словником NDS до синонімічного ряду з домінантою *serejouir* (радіти) включені слова: *se féliciter, exulter, triompher, jubiler*. Усі синоніми зі значенням *радості* підпорядковують слова й групи слів, які позначають причину емоції. У словнику «Petit Robert» (PR) дієслово *se réjouir* описує емоційний стан *радості* в найбільш абстрактній формі, управляючи прийменником *de*, підрядними реченнями із сполучником *que*: *Je me réjouis de votre succès; Je me réjouis que* [10].

Дієслово *jubilier* (радуватися) означає бурхливі зовнішні прояви радості й здебільшого поведінку, ніж саму емоцію: «*Dieu seréjouissait des massacres et jubilait dans les extermination*». Дієслово *exulter* означає дуже сильну радість, яку неможливо приховати: «*Il exulte? Il est aux anges*». Дієслово *trionpher* має значення «торжествувати»: «*Le meilleure moyen de triompher de son adversaire c'est de lui survivre*».

В українській і французькій мовах дієслова із семантикою «радість» містять сему «каузативність» (категорія каузативності виявляється в перехідних дієсловах, які виражають причинно-сміслові відношення). В українській мові це дієслова *радувати*, *веселити*, *тішити*, *захоплювати*, *розвеселити*. У французькій мові синонімічний ряд із семантикою «радість» складають каузативні дієслова: *réjouir*, *mettre en gaieté*, *mettre en joie*. В українській і французькій мовах предикати каузації пов'язані із суб'єктом, який займає позицію підмета: «*Зажурилась тяжко Ївга, ... і дитина її не втішає*» (Марко Вовчок) [5], «*Ce garçon t'a mis en joie*».

Характерною особливістю предикатів емоційного стану в українській і французькій мовах є їх здатність виражати інтенсивне почуття, його силу, тривалість. Згідно із ССУМ, *радість* позначає менш інтенсивну емоцію, ніж *торжество* і *тріумф*, проте більш інтенсивну, ніж *просвіток*. Але радість може бути більш глибокою, тому більш тривалою. *Торжество*, *тріумф*, *просвіток* – короткочасні емоції. У французькій мові слово *allégresse* виражає найсильніший ступінь радості, слово *jubilation* слабше, ніж *allégresse*, але сильніше, ніж *joie*.

За високого ступеня інтенсивності емоції радості суб'єкт часто здійснює неконтрольовані дії: «*Всі щось кричали, тупотіли, лементували, сміялися гомерично і били, били, били в долоні, навално й оглушливо*» (І. Багрянний) [12]; «*Jeanne et le vicomte se mirent à pleurer de gaieté, se tordant, étouffant, la serviette sur la bouche pour ne pas crier*» (G. Maupassant) [31].

Отже, узагальнимо предикативну лексику із семантикою «радість» у вигляді таблиці:

**Предикативна лексика із семантикою «радість»
в українській і французькій мовах**

Предикат	Українська мова	Французька мова
Прикметник <i>радісний</i>	19 синонімів, які передають емоцію як стан, прояв, вплив	4 синоніми, які передають емоцію як стан, зовнішній прояв, вплив
Іменник <i>радість</i>	10 синонімів, які відрізняються семантикою ступеня інтенсивності, за зовнішнім проявом	9 синонімів, які відрізняються за зовнішнім проявом і за ступенем інтенсивності
Дієслово <i>радіти</i>	8 синонімів, які відрізняються семантикою різного ступеня інтенсивності	4 синоніми, які відрізняються семантикою різного ступеня інтенсивності

«Словник епітетів української мови» за ред. С. Єрмоленко (СЕУМ) подає словосполучення з лексемою «радість», які характеризують тривалість радості (*безкінечна, безмежна, миттєва, швидкоплинна*), її антропоцентричні риси (*дитяча, безхитрісна, жорстока, молода, нервова, твереза, сита*), зооморфні риси (*дика, звіряча, неприборкувана, хижа, живуча*), натурморфні ознаки (*полум'яна, промениста, промінна*), інтенсивність прояву (*глибока, бурхлива, висока, неописанна, спокійна, стримана, тиха*) [4]. Словник «Dictionnaire général de la langue française» (DGLF) містить сполуки слів, які підкреслюють антропоцентричні риси почуття: *une joie méchante, bruyante, tendre, intime, puérile, maligne, âpre, inaffable* [7]. Радість може бути злою, жорстокою, ніжною, інтимною, аскетичною, підступною. У французькій мові емоція радості часто описується через негативні ознаки людського характеру.

У «Словнику фразеологізмів української мови» В. Білоноженка (СФУМ) ми зробили вибірку 42 фразеологічних одиниць із семантикою радості: *бути на сьомому небі, землі під собою не чути, аж душа (серце) радіє, аж душа (серце) радується, душа співає, очі розгоряються, очі так і світяться* та інших (див.

додаток Б) [6]. У внутрішній формі ФО містяться такі джерела культурної інтерпретації:

- 1) образи християнства: *бути на сьомому небі*;
- 2) слова-символи: *душа, серце*;
- 3) соматичний код: *як медом по губах, під веселу руку*;
- 4) міфологічний код: *бісики грають в очах, піднестися духом*.

Французька мова містить синонімічний ряд із дев'яти ФО із семантикою «радість»: *faire du bon sang, être en coeur, gai comme un oiseau, faire voir les anges* (див. додаток Б). Фразеологічний корпус французької мови виявляє такі джерела культурної інтерпретації:

- 1) система образів-еталонів у стійких порівняннях: *gai comme un merle* (*веселий як співучий дрізд*), *gai comme un pinson* (*веселий як зяблик*);
- 2) слова-символи: *avoir le coeur gai, avoir en coeur*;
- 3) образи з художньої літератури: *gai comme Roger Bontemps* [11, с. 78].

Концепт РАДІСТЬ представлений у пареміологічному фонді української й французької мов. Радість в українських прислів'ях виражає:

- 1) протиставлення веселощів негативним емоціям: *«Так на світі ведеться: один плаче, а другий сміється»*;
- 2) переживання емоції покращує здоров'я людини: *«Весела думка – половина здоров'я»*;
- 3) засудження безпричинної радості: *«Рад дурень, що пиріг великий»*;
- 4) уміння радіти як ознака повноцінного життя: *«Кому легко на серці, до того увесь світ сміється»*;
- 5) соматичне вираження емоції: *«Від радості кучері в'ються, а від журби січуться»*;
- 6) застереження проти надмірної радості: *«Вмій жартувати, та знай, коли перестати»* [24, с. 283–286].

Досліджувані французькі паремії мають такі ознаки концепту РАДІСТЬ:

- 1) зміна емоції радості негативними відчуттями: *«Celui qui rit vendredie pleurera dimanche»*;

2) багатогранність радості: «*La joie est babillarde*»;

3) радість як найвища нематеріальна цінність: «*La gaieté ne se tmande pas*»;

4) кожна людина радіє по-своєму: «*Chacun a ses plaisirs qu'il se fait à sa guise*».

І в українській, і у французькій мовах номінації емоції радості виражають здебільшого позитивну оцінку: «*Мати дуже раділа поверненню свого сина*»; «*Elle se félicite parce qu'elle a épousé, lui et pas un autre*».

Узагальнимо характеристику фразеологічних одиниць і паремій із семантикою радості у таблиці:

Таблиця 2

**Фразеологізми і паремії із семантикою «радість»
в українській і французькій мовах**

Концепт РАДІСТЬ	Українська мова	Французька мова
Джерела культурної інтерпретації ФО	1) образи християнства; 2) слова-символи; 3) соматичний код; 4) міфологічний код.	1) система образів-еталонів у стійких порівняннях; 2) слова-символи; 3) образи з художньої літератури.
Паремії	1) протиставлення радості негативним емоціям; 2) переживання радості покращує здоров'я людини; 3) засудження безпричинної радості; 4) вміння радіти як ознака повноцінного життя; 5) соматичне вираження емоції радості; 6) застереження проти надмірної радості.	1) зміна емоції радості негативними емоціями; 2) багатогранність радості; 3) радість як найвища нематеріальна цінність; 4) кожна людина радіє по- своєму.

Фрейм-пропозиція «радість» включає факультативний компонент «зовнішні прояви радості»:

1) вираз очей: «Він дивився на товариша радісними, майже закоханими очима..» (В. Підмогильний) [20];

2) вираз обличчя: «Увійшов з валізою, сяючим лицем...» (І. Багрянний) [12];

3) рухи голови: «Майстер і собі сміявся, закинувши голову назад» (Г. Тютюнник) [23];

4) рухи руками: «Ну, штовхали один одного в груди, легенько так, звісно, не боляче, ляскали долонями по плечах, сміялися» (Г. Тютюнник) [23];

5) сплескування руками: «Боже, який чарівний, небеський спів!.. – сплеснула руками пані Олександра, як сплескувала колись його Оксана, його зоря..» (В. Шевчук) [5];

6) примружування очей: «Перед ним смішно вихилявся чугайстир. Він прижмурював очі, поцмокував ротом» (М. Коцюбинський) [17].

У французькій мові «зовнішні прояви емоції радості» виражають:

1) кінесичний спосіб вираження радості (жести, постава): «*Il se précipita, et m'être ignit avec force, puis il me repoussa, me considéra un instant et m'être ignit de nouveau. Ses yeux pétillaient de joie, et j'étais plus heureux que lui*» (P. Gamarra) [29];

2) фізіологічні прояви: «*J'étais heureuse, folle, toute neuve, disponible; j'étais lavie, le plaisir, le désir; j'étais le vent dans l'eau; j'étais l'eau dans la terre, l'eau purifiée, la terre ennoublie par la source. Mon corps tremblait de joie*» (G. Flaubert) [28];

3) мимовільні рухи: «*Dans un affolement de joie Jeanne poussait de scrisaigus en battant l'eau de ses deux mains*» (G. Maupassant) [31].

Другим обов'язковим компонентом фрейму-пропозиції є суб'єкт, який може бути виражений:

1) особовим займенником: «Я дуже щасливий, що стрічаюсь з ним тут, на просторі, де ніхто не затулить його обличчя, і кажу до нього: сонце! я тобі

Комунікативна реалізація базових емоцій людини в українській та французькій мовах
вдячний» (М. Коцюбинський) [17]; «Elle a éprouvé la joie infinie» (G. Maupassant) [31];

2) власною назвою: «Хома тихенько сміється» (М. Коцюбинський) [17];
«Jeanne se sentait devenir folle de joie» (G. Maupassant) [31];

3) загальною назвою: «Берези визирали з-за дубів і безгучно, радісно
сміялися; дуби ласкаво, поважно посміхались в свої кудлаті вуса»
(В. Винниченко) [5]; «Les choses les plus simples leur donnaient d'interminables
gaietés» (A. Maurois) [32].

Третій обов'язковий компонент фрейму-пропозиції – причина, яка
здебільшого виражена експліцитно: «Із уст в уста, од хати в хату, з села в
село котилась радість: будуть землю ділити» (М. Коцюбинський) [17];
«J'éprouve la joie quand je te rencontre toujours» (F. Sagan) [34]. Крім того,
радість може виражатися імпліцитно: «Він схопився і став на ліжкові,
піддаючись безтямній радості тепла й передчуттю близького неосяжного
щастя» (В. Підмогильний) [20].

Представимо факультативні компоненти концепту РАДІСТЬ у вигляді
таблиці:

Таблиця 3

**Факультативні компоненти концепту РАДІСТЬ
в українській і французькій мовах**

Факультативні й компонент	Українська мова	Французька мова
Зовнішні прояви радісті	1) вираз очей; 2) вираз обличчя; 3) рухи голови; 4) рухи руками; 5) сплескування руками; 6) примружування очей.	1) кінесичний спосіб вираження радісті (жести, постава); 2) фізіологічні прояви; 3) мимовільні рухи;
Суб'єкт	1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.	1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.

Факультативний компонент	Українська мова	Французька мова
Причина	Виражена експліцитно й імпліцитно.	Виражена експліцитно й імпліцитно.

Номінації радості залежно від їх функціонального змісту реалізуються в компонентах синтаксичних структур. В українській мові існують базові типи моделей із семантикою «радість»:

- 1) дієслівна модель: *Я радію;*
- 2) прислівниково-предикативна модель: *Мені радісно;*
- 3) ад'єктивна модель: *Він радий;*
- 4) прийменниково-відмінкова модель: *Він у захваті;*
- 5) дієприкметникова модель: *Я зраділий;*
- 6) метафорична модель: *Радість охопила мене.*

У французькій мові поширені такі базові типи моделей із семантикою «радість»:

- 1) номінативне речення, яке виражає характеристику ситуації: *Quelle joie!*;
- 2) речення зі складеним іменним присудком, яке повідомляє про ознаку суб'єкта: *Jean est gai;*
- 3) двоскладне дієслівне речення, у якому виражається стан і почуття суб'єкта: *Jean se réjouit;*
- 4) модель, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта: *Jean se réjouit de la bonne nouvelle;*
- 5) модель із загальним значенням – каузація ставлення: *Cette bonne nouvelle a réjoui Jean.*

Названі вище моделі можуть мати низку модифікацій:

- 1) граматичні: *Я радію; Я радів; Я буду радіти; Я радів би; Не радій!; Радій! – Je me réjouis; Je me suis réjoui; J'embréjouis;*

2) структурно-семантичні модифікації: а) фазисна реалізація: «Він завмер від сласного споглядання цієї величі нової стихії і раптом широким рухом зронив униз зачудований поцілунок» (В. Підмогильний) [20]; «Il a commencé à se réjouir»; б) бімодальна реалізація (поєднання вербальних і невербальних засобів вираження): «Мати схопилася з місця і, звівши руки, як крила, мов та чайка, зашкандибала, квілячи з сльозами радості» (І. Багрянний) [12]; «Vous devez vous réjouir de cet événement»;

3) модифікації розщеплення: Я радію; Я відчуваю радість; У мене радісний настрій; Je te réjouis; J'éprouve la joie;

4) модифікація за зразком синекдохи: Душа моя радіє; Радість охопила його; Радість охопила його серце; На душі радісно.

Вищезазначені моделі речень в обох мовах представимо у вигляді таблиці:

Таблиця 4

**Базові моделі речень із семантикою «радість»
в українській і французькій мовах**

Українська мова	Французька мова
1) дієслівна модель;	1) номінативне речення, яке виражає
2) прислівниково-предикативна модель;	характеристику ситуації;
3) ад'єктивна модель;	2) речення зі складеним іменним
4) прийменниково-відмінкова модель;	присудком, яке повідомляє про ознаку
5) дієприкметникова модель;	суб'єкта;
6) метафорична модель.	3) двоскладне дієслівне речення, у
	якому виражається стан і почуття
	суб'єкта;
	4) модель, яка виражає ставлення
	суб'єкта до об'єкта;
	5) модель із значенням каузації.

Отже, предикативна лексика із семантикою «радість» в українській і французькій мовах представлена іменником «радість», прикметником «радісний», дієсловом «радіти». В українській мові найбільше синонімів має прикметник (19), менше – іменник (10), дієслово (8). У французькій мові

найбільша кількість синонімів представлена іменниками – 9, прикметники і дієслова мають по 4 синоніми. Усі вони відрізняються семами різного ступеня інтенсивності.

Семантика радості в обох досліджуваних мовах представлена у фразеологічних зворотах і пареміях. Джерелами культурної інтерпретації українських ФО є образи християнства, слова-символи, соматичний і міфологічний коди, французьких – образи-еталони, слова-символи, образи з художньої літератури. Факультативні компоненти прояву радості схожі в обох мовах: зовнішні прояви (міміка, жести); суб'єкт (особовий займенник, власна і загальна назва), причина (виражена експліцитно й імпліцитно).

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ СУМ

Емоція суму визначається в НТСУМ як «невеселий, важкий настрій, спричинений горем, невдачею; смутний, зажурений вираз (обличчя, очей); вияв пригніченості, душевного болю» [3, с. 475]. У французькому словнику «Petit Larousse» сум – це «скорбний, нерадісний настрій, почуття» [9, с. 944].

Концепт СУМ утворює фрейм-пропозицію з такими обов'язковими компонентами: 1) предикат; 2) суб'єкт; 3) причина – і факультативними компонентами: оцінка, ступінь інтенсивності переживання емоції, тривалість переживання емоції, зовнішні тілесні симптоми переживання емоції й поведінка суб'єкта в стані суму.

Розглянемо ядерний компонент фрейму-пропозиції – предикат. Сум позначається різними видами предикатів, у першу чергу прикметниками. ССУМ представляє синонімічний ряд із домінантою «сумний»: *смутний, засмучений, невеселий, сумовитий, журливий, журний, печальний, безрадісний, безвідрадний, нерадісний, зажурений, меланхолійний, скорботний, скорбний, сумливий, печаловитий, посмучений, тужливий, тужний, важкий, скрушаний, траурний, тоскний, елегійний, мінорний, зажурливий, ревний, плакучий, плачливий, маркітний* [5, с. 706]. Прикметники відрізняються відтінками значення і сферою вживання: *ревний* має значення «пройнятий сумом, гіркотою, болем»: «Він не видержав її плачу ревного – затрусивсь увесь і захлинав» (П. Куліш) [5]; *плакучий* – «про музику, пісню»: «Тяжку та плакучу заводить він пісню» (П. Мирний) [18]; *зажурливий* – виражає сумовито-задумливий стан: «Ці зажурливі спогади роблять твір ще людянішим» (А. Малишко) [5]. Прикметники *печаловитий* і *маркітний* належать до діалектної лексики.

Словник NDS подає такий синонімічний ряд прикметників із семантикою суму: *triste, affligent, attristant, maussade, funèbre*. Згідно зі словником PR, прикметники *triste, affligent* означають «сумний, печальний, скорбний».

Прикметник *taussade* означає «сумовитий, похмурий, тужливий»: «*Il a un air taussade*» [8].

Наступною групою предикативної лексики зі значенням «сум» в українській і французькій мовах є іменники. ССУМ представляє ряд субстантивних номінацій: *смуток, журба, печаль, туга, жаль, жалощі, нудьга, нудота, меланхолія, іпохондрія, зажура, сухота, журбота, мінор, смута, притуга, нуда, жур, жура, осмута, туск, туска, присмуток, жалоба, скорбота, скорб* [3, с. 705–706]. До розмовної лексики належать *журбота, мінор, смута, притуга, нуда*, до діалектної – *жур, жура, осмута, туск*.

Нудьга має значення «гнітючий душевний стан, викликаний бездіяльністю, відсутністю розваг, відсутністю інтересу до навколишнього»: «*Та тут можна вмерти з нудьги! Ані полювань, ані бенкетів, ані танків*» (З. Тулуб) [3, с. 378]. *Жура* позначає «легкий смуток»: «*Спати не буду, бо маю журу*» (В. Стефаник); *жалоба, скорб* – «сум за померлим»: «*Деякий час троянівці їхали в тихій жалобі. Усі думали про те, що жив чоловік і – нема*» (Григорій Тютюнник). *Туга* і *зажура* виникають, якщо суб'єкт відчуває, що в нього немає життєво необхідного, що покращило б його існування: «*Ні, вже не знати спокою! Туга пече, як змія!*» (М. Рильський) [5].

Словник NDS представляє ряд субстантивних номінацій із домінантою *tristesse*: *mélancolie, chagrin, deuil, abattement, cafard* [8]. Члени синонімічного ряду відрізняються за градацією ознаки і компонентом причини. Так, іменник *mélancolie* позначає внутрішній сум, неясне, смутне почуття. Іменник *chagrin* означає сум через відому причину, *deuil* позначає глибокий сум, скорботу через якесь нещастя. Іменник *cafard* позначає сум, печаль, тугу.

Почуття суму може передаватися через дієслова. ССУМ представляє синонімічний ряд із домінантою «сумувати»: *журитися, печалитися, смутитися, тужити, побиватися, вбиватися, смуткувати, крушитися, банувати, печалувати, нудьгувати, скучати* [5, с. 707]. Усі наведені дієслова мають свої відтінки значення: наприклад, дієслова *журитися, печалитися, смутитися* означають «пройматися почуттям суму, журби, удаватися в тугу,

журитися» [3, с. 478]; дієслова *нудьгувати, скучати* означають «відчувати скуку, нудьгу, почувати тугу через відсутність кого-, чого-небудь»; дієслова *тужити, побиватися* означають «бути в пригніченому стані, страждати через якесь горе». *Смуткувати, печалувати, банувати* мають розмовний відтінок і є діалектизмами. Усі ці дієслова використовуються в конструкціях на кшталт *Він сумує за батьківщиною* і сполучаються з відмінковими формами зі значенням причини.

ССУМ містить ще один синонімічний ряд дієслів із семантикою «сум», у якому стрижневим є слово *засмутитися* (стати сумним, невеселим): *посмутніти, посмутитися, посмутнішати, посумніти, посумнішати, зажуритися, розсумуватися, потьмаритися, запечалитися, опечалитися, осмутніти, осмутитися, здосадувати, помаркотніти, присмутитися, притьмаритися, притьмитися* [5, с. 562]. Дієслова *запечалитися, опечалитися, присмутитися* мають розмовний відтінок у значенні, *помаркотніти, притьмитися* належать до діалектної лексики.

Відповідно до словника NDS до синонімічного ряду входять дієслова: *s'attrister, s'affliger, avoir du chagrin, éprouver un chagrin, être triste, se désoler, avoir le cafard, se désespérer, avoir de la peine*. Деякі з них є нейтральними за значенням, частина відрізняється за ступенем інтенсивності почуття. Так, дієслово *avoir cafard* позначає «відчувати тугу», *avoir de la peine* означає «впадати у відчай», *se désoler* – «сильно засмучуватися, журитися» [8]. Усі члени синонімічного ряду допускають відношення причини: *Il s'attriste de la voir partir*.

І в українській, і у французькій мовах частина дієслів із семантикою «сум» може містити сему «каузативність». Групу каузативів зі значенням «заподіювати кому-небудь печаль, засмучувати» складають дієслова: *засмучувати, опечалювати, потьмарювати, розстроювати* [5, с. 563], які характеризуються тими самими диференціальними семантичними ознаками, що й співвідносні з ними некаузативні дієслова. Словник NDS подає ряд каузативних дієслів із семантикою суму: *chagriner, affecter, affliger, attrister,*

Комунікативна реалізація базових емоцій людини в українській та французькій мовах
consterner, contrarier, peiner, tracasser, désespérer, tourmenter [8].
 Каузативність може бути виражена через словосполучення *faire de la peine, faire du chagrin*. У PR дієслова *affecter, affliger, attrister, tracasser* означають «опечалювати, засмутити». Дієслово *contrarier* пояснюється як «розстроювати», *consterner, contrister* – «дуже засмучувати кого-небудь», *désespérer* – «привести до відчаю», а також «безнадія» [10].

Таким чином, можна узагальнити предикативну лексику із семантикою суму в таблиці:

Таблиця 5

**Предикативна лексика із семантикою «сум»
в українській і французькій мовах**

Предикат	Українська мова	Французька мова
Прикметник <i>сумний</i>	30 синонімів, які відрізняються відтінками значення й стилістичним уживанням.	5 синонімів, які відрізняються відтінками значення.
Іменник <i>сум</i>	26 синонімів, які відрізняються семами ступеня інтенсивності, за зовнішнім проявом, стилістичним уживанням.	5 синонімів, які розрізняються за зовнішнім проявом і за ступенем інтенсивності.
Дієслова <i>сумувати</i> <i>засмутитися</i>	«сумувати» – 12 синонімів, які відрізняються семами різного ступеня інтенсивності «засмутитися» – 17 синонімів, які відрізняються стилістичним уживанням.	9 синонімів, які розрізняються семами різного ступеня інтенсивності.

Особливий пласт номінацій складають українські ФО, які відіграють роль предикатів. У ФСУМ ми виокремили 71 ФО із семантикою «сум / туга»: *сам не*

Комунікативна реалізація базових емоцій людини в українській та французькій мовах
свій, душа болить, повісити носа, тяжко на душі, убитий горем, невеселим
оком дивитися (див. Додаток В1). Внутрішня форма ФО із семантикою «сум»
містить такі культурні коди:

- 1) соматичний код: *крається серце, повісити носа*;
- 2) біоморфний код: *коти шкребуть на серці*;
- 3) слово-символ: *серце ниє, душа перевернулася* (серце, душа символізують органи почуттів);
- 4) образ християнства: *гірка чаша* [6].

У французькій мові ми виявили синонімічний ряд 12 ФО із семантикою «сум»: *chagrin noir, mettre en deuil, avoir le coeur en deuil, triste comme la mort* (див. додаток В1). Внутрішня форма ФО містить такі культурні коди:

- 1) соматичний: *avoir le coeur gros*;
- 2) предметний: *triste comme une porte* (сумний як двері), *triste comme une porte de prison* (сумний як тюремні двері), *triste comme un bonnet de nuit* (сумний як нічний ковпак (з ірон. оцінкою));
- 3) образ-еталон: *triste comme un jour sans pain* (сумний як день без хліба), *triste comme un lendemain de fête* (сумний як день після свята), *triste comme la mort* (сумний як смерть);
- 4) слово-символ: *avoir le coeur bas* [2].

Концепт СУМ широко використовується в пареміологічному корпусі обох мов. В українській мові такі прислів'я виражають:

- 1) заперечення тужливих настроїв: «*Журба сорочки не дасть*», «*Іржа їсть залізо, а печаль – серце*»;
- 2) позначення стану глибокого смутку: «*Черв'як серце точить*», «*Журба плугом по серцю оре*»;
- 3) моральну підтримку тим, хто журиться: «*Не журись, та Богу молись*», «*Не потурай журбі: вона тобі ножем під серце, а ти їй під ніс перцю*»;
- 4) протиставлення сум – радість: «*Одному втіха, другому – смуток*», «*Коротка втіха – довгий жаль*» [24, с. 61–62; 25, с. 51–52].

У французькій мові сум кваліфікується також як небажане для людини психологічне переживання: «*Cent ans de chagrin ne paient pas un sou de dettes*», «*La mélancolie ne paie pas de dettes*», «*Chagrin portage, chagrin diminué*». Почуття суму пов'язується з бідністю: «*Qui a du pain nargue le chagrin*» (Хто має хліб, того не візьме печаль). Переживання суму й туги асоціюється із життєвими випробуваннями, оточенням: «*Femme de marin, femme de chagrin*» (У дружини моряка життя сумне).

Узагальнимо характеристику фразеологічних одиниць і паремій із семантикою суму в таблиці:

Таблиця 6

**Фразеологізми і паремії із семантикою суму
в українській і французькій мовах**

Концепт СУМ	Українська мова	Французька мова
Джерела культурної інтерпретації	1) соматичне вираження емоції; 2) біоморфне вираження емоції; 3) слово-символ; 4) образ християнства.	1) соматичне вираження емоції; 2) предметне вираження емоції; 3) образ-еталон; 4) слово-символ.
Паремії	1) заперечення тужливих настроїв; 2) позначення стану глибокого смутку; 3) моральна підтримка тим, хто журиться; 4) протиставлення сум – радість.	1) заперечення тужливих настроїв; 2) пов'язується з бідністю; 3) життєві випробування, оточення.

СЕУМ виділяє словосполучення з лексемою «сум», які виявляють антропоцентричні риси (*безсилий, живий, задумливий, злий, елегантний, мрійливий, покірний, старечий, уїдливі, упертий*), характеристики кольору (*золотавий, сірий, срібlistий, світлий, чорний*), смакові характеристики (*гіркий, солодкий*), натурморфні ознаки (*весняний, вечірній, осінній, чебрецевий*), ознаку безмежності (*безкінечний, безнадійний, безмежний*) [4, с. 343]. DGFL подає словникові словосполучення, які характеризують *ступінь прояву суму* (*grand*), *кольорову гаму* (*noir*) [7].

До фрейму-пропозиції «сум» входить факультативний компонент «оцінка». В українській мові сум оцінюється як негативна емоція (*болісний, тяжкий, страшний*), так і позитивна (*світлий, добрий, святковий*). У французькій мові сум має тільки негативну оцінку: «*Ses amis essayaient de lui faire oublier sa peine*».

Характерною особливістю предикатів емоційних станів є їх здатність позначати ступінь інтенсивності почуття. Відповідно до ССУМ найбільш інтенсивні стани – це *смуток, журба, печаль, туск*, оскільки це не тільки почуття, а й загальний стан суб'єкта: «*Не день, не годину в журбі та печалі Прожив той співець, як в пустині*» (Леся Українка) [5]. *Присмуток, нуда, жура* – не настільки інтенсивне почуття, нетривалий стан, який під впливом певних обставин може минути: «*Дорошенко з присмутком дивиться.., йому аж трохи шкода стає, що Лукія віддаляється від нього*» (О. Гончар) [14]; «*Спати не буду, бо маю журу*» (В. Стефаник). *Жалоба, скорбота, скорб* – почуття безмежного суму за померлим: «*В пізній час важкої ночі, В час злигодньої години, Мати з горя і скорботи Прихилилась до одрини*» (Я. Щоголів) [5].

У французькій мові такі номінації емоції, як *tristesse, chagrin, peine*, позначають «сум, печаль, безнадію», а слова *deuil, cafard* означають «глибоку зажуру» (*горе, скорботу*).

До фрейму-пропозиції «сум» входить також факультативний компонент «зовнішні прояви й поведінка людини в стані суму». В емоційному стані суму, зажури обличчя людини виглядає блідим, очі тусклі, погляд направлений униз,

куточки губів опущені донизу: «Її сиві, як і Дарчині, очі, зайшли смутком..» (Леся Українка); «Сидить [жінка] над книжкою, але не читає, ... на змарнілому обличчі смуток» (Леся Українка) [3]. Крім того, сумний стан може підсилюватися жестами: «Лишившись сама, володарка золотої клітки, бідолашна полонянка, дає волю своїй душі, заламує в тузі руки» (І. Багрянний) [12]; мімікою: «...легка тінь смутку заломилася вітром на брові Василя» (Г. Косинка) [16]. Часто людина виражає емоції суму на самоті: «Вечорами ховалася Марія від людей і розливала безліч дівочих сліз. Плакали карі очі, марніли з жалю загорілі рожеві щічки» (У. Самчук) [22].

У французькій мові використовується прикметник *blême* для опису зовнішнього вигляду під час переживання туги, а також сумний погляд (*un oeil triste*), запухлі від сліз очі (*les yeux gonflés*).

Людина в стані суму й туги може надовго залишатися в одній позі або безперестанно ходити, упасти на ліжко, лежачи долілиць, плакати й тяжко зітхати: «Вона глянула ще раз на Мотрю, поступилася назад, простогнала. Старе тіло тремтіло..; стара голова... хилилася на груди... Мотря не переставала плакати» (П. Мирний) [18]; «Вона ходила, заламуючи руки... З-під напухлих червоних повік звільна, двома річками лилися сльози» (І. Франко) [19].

У французькій мові при описі емоції суму можна спостерігати позначення тих самих дій, що й в українській (плач, заціпеніння, упасти на коліна): «*Jeanne a commence à pleurer, Elle s'abattit sur les genoux dans une crise horrible de désespoir*»; «*Elle demeura abîmée dans une sorte de douleur immobile*».

Другим обов'язковим компонентом фрейму-пропозиції «сум» є суб'єкт, який виражений:

1) особовим займенником: «І, закривши лице руками, вона почала гірко ридати» (І. Франко) [19], «*Il ne voulait pas vous chagriner*»;

2) власною назвою: «Сумна повернулася додому Маланка» (М. Коцюбинський) [17], «*Jeanne s'attriste de la voir partir*»;

3) загальною назвою: «Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія, і стиха хлипає сум» (М. Коцюбинський) [17]; «*O! triste, triste était mon âme à cause d'une*

Третій обов'язковий компонент фрейму-пропозиції «сум» – причина. Іноді виникнення печалі, туги важко пояснити, їх сутність не завжди зрозуміла людині, тобто йдеться про імпліцитне вираження: *«Хлопець намагався розвіяти її безпричинний смуток, розповідаючи про свої колишні пригоди..»* (В. Підмогильний) [20]. Причина туги, суму, нудьги може бути виражена експліцитно: *«Тяжкий сум опанував його, бо ця руїна наочно нагадувала йому безглуздя його власного життя, бо спустошеність серця позначилась і на хаті»* (В. Підмогильний) [20]; *«Il est triste depuis la mort de sa femme. Son depart nous chagrine»* (H. Bazin) [27].

Представимо факультативні компоненти фрейму-пропозиції «сум» у вигляді таблиці:

Таблиця 7

**Факультативні компоненти концепту СУМ
в українській і французькій мовах**

Факультативний компонент	Українська мова	Французька мова
Зовнішні прояви суму	1) бліде обличчя, тусклі очі, куточки губів опущені, погляд направлений униз; 2) жести; 3) міміка; 4) переживання на самоті; 5) плач, зітхання.	1) блідий колір обличчя, застиглий погляд, запухлі почервонілі очі; 2) жести; 3) міміка; 4) плач, зітхання.
Суб'єкт	1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.	1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.
Причина	Виражена експліцитно й імпліцитно.	Виражена експліцитно й імпліцитно.

В українській мові існують такі базові моделі із семантикою «сум»:

- 1) дієслівна: *Я сумую;*
- 2) прислівниково-предикативна: *Мені сумно;*
- 3) субстантивна: *У мене смуток;*
- 4) ад'єктивна: *Я сумний;*
- 5) метафорична: *Сум напав; Сум душу обіймає.*

У французькій мові існують такі базові моделі із семантикою суму:

- 1) двоскладне дієслівне речення, яке виражає стан і почуття суб'єкта: *Jean s'attriste;*
- 2) речення зі складеним іменним присудком, яке повідомляє про ознаку суб'єкта: *Jean est affligé;*
- 3) модель, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта: *Jean s'attriste de la voir partir;*
- 4) модель із загальним значенням каузації: *Sa conduite nous chagrine.*

І в українській, і у французькій мовах ці моделі можуть мати різні модифікації:

- 1) граматичні модифікації: *Я сумую; Я сумував; Я буду сумувати; Не сумуй! – Je m'attriste; Je me suis attristé;*
- 2) структурно-семантичні модифікації: а) фазисні реалізації: *Після розлуки з дружиною він почав сумувати;* б) модальні реалізації: *Вам, мабуть, зараз дуже сумно в чужій країні; Jean peut s'attrister de son départ;*
- 3) модифікації розщеплення: *Я сумую; Я відчуваю сум; У мене сумний настрій;*
- 4) особлива модифікація за зразком синекдохи: *Душа моя сумує; На душі сумно.*

Вищезазначені моделі речень в обох мовах представимо у вигляді таблиці:

**Базові моделі речень із семантикою «сум»
в українській і французькій мовах**

Українська мова	Французька мова
1) дієслівна модель;	1) двоскладне дієслівне речення, яке виражає стан і почуття суб'єкта;
2) прислівниково-предикативна модель;	2) речення зі складеним іменним присудком, яке повідомляє про ознаку суб'єкта;
3) субстантивна модель;	3) модель, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта;
4) ад'єктивна модель;	4) модель із значенням каузації.
5) метафорична модель.	

Отже, предикативна лексика із семантикою суму в українській і французькій мовах представлена іменником «сум», прикметником «сумний», дієсловами «сумувати» і «засмутитися». В українській мові найбільше синонімів має прикметник (30), менше – іменник (26), дієслова (17 і 12). У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена дієсловами (9), прикметники й іменники мають по 5 синонімів. Усі вони відрізняються семами різного ступеня інтенсивності й відтінками в значенні та сферою вживання.

Семантика суму в обох досліджуваних мовах представлена у фразеологічних зворотах і пареміях. Джерелами культурної інтерпретації українських ФО є образи християнства, слова-символи, соматичне й біоморфне вираження емоцій, французьких – соматичне й предметне вираження емоцій, образи-еталони, слова-символи. Факультативні компоненти прояву суму схожі в обох мовах: зовнішні прояви (міміка, жести, плач, зітхання); суб'єкт (особовий займенник, власна і загальна назва), причина (виражена експліцитно й імпліцитно).

КОМУНІКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СТРАХ

У «Новому тлумачному словнику української мови» В. Яременка, О. Сліпушко емоція страху визначається як «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного; вираження прояву тривоги, неспокою тощо (на обличчі, в очах і т. ін.)» [3, с. 449–450]. У французькому словнику «Petit Larousse» страх – це «почуття неспокою, хвилювання від очікуваної небезпеки, боязнь, переляк» [9, с. 693].

Концепт «страх» утворює фрейм-пропозицію з такими обов'язковими компонентами: 1) предикат; 2) суб'єкт; 3) причина – і факультативними: оцінка, ступінь інтенсивності переживання емоції, неконтрольованість емоції, психосоматичні зміни суб'єкта, зовнішні симптоми переживання емоції й поведінка суб'єкта в стані страху.

Страх позначається різними предикатами, здебільшого прикметниками. Зауважимо, що прикметник «страшний» має кілька значень:

- 1) викликає почуття страху, переляку, справляє гнітюче враження, відзначається тяготами, сумними подіями (страшний погляд, страшна звістка);
- 2) який викликає важке й болісне почуття, гнітючий (страшне, змарніле обличчя);
- 3) повний труднощів, тягот, важкий (страшне, важке життя);
- 4) дуже сильний ступінь вияву, значна інтенсивність дії (страшний вигляд вбрання);
- 5) який має негативний зміст, осудливий (страшна слава) [3, с. 452].

ССУМ подає такий синонімічний ряд із домінантою «страшний»: *страхотливий, страхотний, погрозливий, погрозний, грізний, моторошний, примарний, жахливий, жахний, жаский, страшенний, страшезний, кошмарний, маркітний, жаский, лячний, страховидний* [5, с. 694]. Синоніми відрізняються ступенем вияву емоції: *страшенний, страшезний, жахний* мають підсилювальне значення; *маркітний, жаский* належать до діалектизмів; *страховидний* має відтінок у значенні (про вигляд).

Крім того, існує друга семантична група прикметників, які називають ознаки людини, що виникають під час її контактів з оточенням: 1) боязкий (який легко піддається почуттю страху) – *боязливий, боягузливий, страхопудливий, страхопудний, лякливий, полохливий, тремтливий, трепетний, харапудливий, несміливий, несмілий, малодушний, легкодухий*; 2) зляканий (охоплений ляком, страхом) – *наляканий, переляканий, ляканий, наполоханий, сполоханий, переполоханий, настраханий, нажаханий, перестрашений, схарапуджений перепуджений* [5, с. 87].

Синоніми обох підгруп відрізняються відтінками в значенні й ступенем вияву ознаки:

- 1) підсилювальне значення мають прикметники *страхопудливий, полохливий, наполоханий, настраханий*;
- 2) прикметник *харапудливий* уживається для характеристики тварин (який легко лякається);
- 3) прикметники *трепетний, тремтливий* мають книжний відтінок у вживанні;
- 4) *несміливий* має значення «невпевнений у своїх силах», *легкодухий* – «який пасує перед труднощами»;
- 5) прикметники *примарний, перестрашений* уживаються в розмовному стилі, прикметник *перепуджений* – діалектизм.

У французькій мові також є дві семантичних групи прикметників на позначення страху. Відповідно до словника PR прикметники *peureux, froussard, craintif* указують на *страх, боязкість як властивість суб'єкта, наприклад: Un enfant peureux* (боязка дитина). Прикметник *timide*, як і в українській мові *несміливий*, указує на *властивості особистості, які виникають під час контактів з оточенням. Ці прикметники поєднуються з дієсловом-зв'язкою être, devenir: il est craintif*. Прикметники *terrible, horrible, effrayant, affreux* сполучаються з компонентами причини: *Un événement terrible* [9].

Наступною групою предикативної лексики із семантикою «страх» є іменники. ССУМ представляє синонімічний ряд із домінантою «страх»:

острах, моторошність, боязнь, боязкість, побоювання, жах, пострах, острашка, настрашка, обава [5, с. 692]. Деякі синоніми мають семантичні та стилістичні відмінності. Так, жах, моторошність виникає тоді, коли людина перебуває в стані дуже великого переляку: «В голосі її чувся такий жах, наче в горнятку щонайменше варилось людське м'ясо» (М. Коцюбинський) [17]. Побоювання означає «відчуття неспокою, невпевненість у чомусь»: «Побоювання Калиновича, що втратить посаду після спалення старої бухгалтерки в ратуші, не здійснились» (І. Франко) [19]. У розмовному стилі вживаються синоніми пострах, настрашка, острашка, слово обава є діалектизмом.

Словник NDS подає такий ряд субстантивних номінацій з домінантою *peur*: *effroi, crainte, terreur, épouvante, angoisse, panique, frayeur, horreur, effarement*. Словник PR відзначає, що *frayeur* – «сильний страх, який здебільшого швидко минає, спричинений реальною або уявною небезпекою», наприклад: «*J'ai les frayeurs les ridicules, j'ai peur d'être quittée, je tremble d'être vieille et laide*» (H. Balzac) [26]. Іменник *épouvante* позначає сильний страх, причиною якого є нерозуміння ситуації, це страх-здивування: «*J'étais paralysé par la terreur, j'étais ivre d'épouvante, prêt à hurler, prêt à mourir*» (G. Maupassant) [30].

Іменник *horreur* означає «жах, пов'язаний з оцінкою й огидою»: «*Je suis pâle d'horreur*». Іменник *angoisse* має два компоненти значень: страх і тривога. Причина, яка викликає страх, завжди глобальна, стосується життєво важливих для людини сфер: «*Il pense à l'avenir avec angoisse*» (P. Mérimée) [33]. Іменник *angoisse* не має точного українського еквіваленту й відображає поняття екзистенційного страху (метафорична тривога людини через ірраціональність її долі, абсурдність життя).

ССУМ подає такий синонімічний ряд з домінантою «боятися»: *потерпати, страхатися, страшитися, дрижати, тремтіти, труситися, трепетати, тріпотати, дрейфити* [5, с. 88]. Дієслова *жахатися, страхатися* вказують на те, що почуття є тимчасовими, спричинені несподіваними

зовнішніми факторами: «Катя не вірила своїм вухам, страхалась божевільних вогників у Григорієвих очах» (А. М'ястківський) [5]. Дієслова *страхатися*, *тремтіти*, *труситися*, *трепетати* мають підсилювальне значення й розмовний відтінок; дієслово *дрейфити* означає «боятися труднощів, небезпеки» і має відтінок фамільярності.

Відповідно до словника NDS до синонімічного ряду входять дієслова з семантикою «страх» із домінантою *avoir peur*: *craindre*, *redouter*, *avoir peur*, *avoir horreur*, *s'éprouvanter*, *appréhender* [8]. У словнику PR дієслово *avoir peur* означає «відчувати страх, часто через легкодухість не тільки в небезпечній ситуації, а й при думці про неї», управляє прийменником *de avoir peur de qn, de qch (J'ai peur du bruit)* [10]. Дієслово *avoir horreur* позначає «відчувати страх перед чим-небудь бридким, жахливим». Дієслово *craindre* має значення «відчувати страх перед ким-небудь, чим-небудь при думці про ймовірну небезпеку», *appréhender* означає «відчувати неясний страх, передчуваючи ймовірну небезпеку», *s'éprouvanter* означає «страх-здивування».

Для всіх зазначених дієслів сполучуваність із формами суб'єкта є обов'язковою. Суб'єкт виступає в ролі іменника й займенника в різних особах і числах, які утворюють із предикатом синтаксичну конфігурацію «хтось боїться»: *La fille craint; Nous avons peur* [10]. Усі аналізовані предикати мають позицію зі значенням причини: «*Nous avons peur parce que (puisque, pour, à cause de)*» (Ми боїмося тому, що...; з причини того, що...).

В українській і французькій мовах частина дієслів із семантикою страху можуть містити сему «каузативність». В українській мові представлені такі каузативні дієслова: *лякати*, *злякувати*, *страхати*, *страшити*, *погрожувати*, *запугувати*, наприклад: «Порожній завтрашній день лякав його» (В. Підмогильний) [20]. У французькій мові представлені такі каузативні дієслова: *effrayer*, *éprouvanter*, *effaroucher*. Значення каузативності може виражатися словосполученням *faire + N (faire peur)*, наприклад: «*L'orage fait peur l'enfant*» [10]. В обох мовах предикати каузації пов'язані із суб'єктом-особою: *Ця людина мене злякала. Cet homme m'a fait peur.*

Таким чином, можна узагальнити предикативну лексику із семантикою страху в таблиці:

Таблиця 9

**Предикативна лексика із семантикою «страх»
в українській і французькій мовах**

Предикат	Українська мова	Французька мова
Прикметник <i>страшний</i> <i>боязкий</i> <i>зляканий</i>	«страшний» – 17 синонімів, які відрізняються відтінками значення, ступенем вияву ознаки, стилістичним уживанням; «боязкий» – 13 синонімів, які відрізняються відтінками значення, ступенем вияву ознаки, стилістичним уживанням; «зляканий» – 11 синонімів, які відрізняються відтінками значення, ступенем вияву ознаки.	8 синонімів, які відрізняються відтінками значення.
Іменник <i>страх</i>	10 синонімів, які відрізняються семами ступеня інтенсивності, за зовнішнім проявом, стилістичним уживанням.	9 синонімів, які відрізняються за зовнішнім проявом і за ступенем інтенсивності.
Дієслово <i>боятися</i>	9 синонімів, які відрізняються семами різного ступеня інтенсивності, відтінками значення та стилістичним уживанням.	6 синонімів, які відрізняються відтінками значень.

СЕУМ не містить епітетів до слова «страх», тож ми наведемо такі, що використовуються в численних художніх текстах: 1) характеризують тривалість страху (*вічний, безперестанний, давній*); 2) мають антропоцентричні риси (*дріб'язковий, нудний, дитячий*); 3) зооморфні риси (*звірячий, тваринний*) [4].

DGLF наводить приклади словосполучень, які характеризують силу й інтенсивність страху (*augmentée, grande, immense, extrême*). Є й індивідуальні епітети: *peur blême, ridicule* [7]. В українській і французькій мовах страх сприймається як ворожа істота: *страх бере, нападає, душить, паралізує людину; la peur prend, gagne, saisit*. Такі метафоричні ряди відображають концептуалізацію страху мовців.

ФСУМ подає 69 ФО із семантикою страху: *душа в п'яти тікає, дрижаки пробирають, дрижаки пробігають по спині, серце мре, острах бере, як осика на вітрі, бояться своєї тіні, духу боятися, аж холоне серце, серце опинилося в п'ятах, серце як не вискочить з грудей, як чорт від ладану (тікати), аж жилки трясуться, волос дибом (сторч, дротом) стає, волос в'яне, кров холоне в жилах* (див. додаток Д1) [6]. Внутрішня форма ФО містить такі коди культури:

- 1) соматичний: *волос в'яне, аж холоне серце*;
- 2) слово-символ: *душа в п'яти тікає, серце мре*;
- 3) образ-еталон: *як осика на вітрі*;
- 4) міфи, повір'я: *як чорт від ладану*.

Внутрішня форма 8 французьких ФО із семантикою «страх» містить такі культурні коди:

- 1) соматичний: *avoir le sang glacé, glacer (figer) le sang dans les veines, avoir la peur au ventre*;
- 2) біоморфний: *peureux comme un lièvre*;
- 3) міфологічний: *avoir une peur du diable*;
- 4) слова-символи: *avoir les foies blancs* («печінка» у французькій культурі вважалася символом хоробрості, а її знебарвлення інтерпретувалось як ознака страху);

5) образ-еталон: *peureux (poltron) comme la lune* (боязкий як місяць), *craindre comme la peste* (боятися як чуми) (див. додаток Д1) [2].

До джерел народної інтерпретації емоцій належить пареміологічний фонд. Українські прислів'я із семантикою страху виражають:

1) засудження боязливості: «Хто з ляку вмирає, по тому свині дзвонять», «Полохлива ворона й куца боїться»;

2) гіперболізацію причини страху: «У страху великі очі», «Мало не вмер зо страху»;

3) поради, як перебороти страх: «Не думай про страх, то його й не буде»;

4) іронічне ставлення до боязких, насмішка: «У лісі вовки виють, а на печі страшно», «На словах города бере, а на ділі жаби боїться» [24, с.109–111].

У французькій мові прислів'я із семантикою страху виражають:

1) силу, могутність страху: «*La peur a bon pas*»; «*La peur donne des ailes*»;

2) недоцільність переживання страху: «*Il n'y a pas de médecin de la peur*»; «*On ne guérit pas de la peur*»; «*Qui a peur des feuilles ne va point au bois*»;

3) гіперболізацію причин страху: «*La peur grossit les objets*».

Узагальнимо характеристику фразеологічних одиниць і паремій із семантикою страху в таблиці:

Таблиця 10

**Фразеологізми і паремії із семантикою «страх»
в українській і французькій мовах**

Концепт	Українська мова	Французька мова
СТРАХ		
Джерела культурної інтерпретації	1) соматичне вираження емоції; 2) слово-символ; 3) образ-еталон; 3) міфи, повір'я.	1) соматичне вираження емоції; 2) біоморфне вираження емоції; 3) міфологія; 4) слово-символ; 5) образ-еталон.

Концепт	Українська мова	Французька мова
СТРАХ		
Паремії	1) засудження боязливості; 2) гіперболізація причин страху; 3) поради, як перебороти страх; 4) іронічне ставлення до боязких, насмішка.	1) сила, могутність страху; 2) недоцільність переживання страху; 3) гіперболізація причин страху.

В українській і французькій мовах страх містить негативну оцінку, наприклад: «*Страх! Прищеплений дитині, виплеканий аномальними умовами суспільними, він стає чіпкою пошестю, робиться потугою, що тамує вічний поступ усього живучого..*» (М. Коцюбинський) [17]; «*Une terreur profonde me tenait*» (G. Maupassant) [30].

Фрейм-пропозиція страху включає факультативний компонент «ступінь інтенсивності емоції». Відповідно до ССУМ *страх*, *боязнь* сильніше за ступенем виявлення, ніж *побоювання*, але слабше за *жах* і *моторошність*. Відповідно до словника «*Dictionnaire général de la langue française*» емоція *peur* сильніша, ніж *crainte*, але слабша, ніж *effroi*, *horreur*, *terreur*. Коли страх повністю оволодіває людиною, використовується предикат *охопив* в українській мові і *saisir* у французькій: «*Божевільний страх охоплює дитину, поширює зіниці, витяга обличчя*» (М. Коцюбинський) [17]; «*L'horreur a saisi un des gendarmes*» (G. Maupassant) [30]. Інтенсивність страху, його зміна позначається інтенсифікаторами. В українській мові – *дуже*, *занадто*, *сильно*: *Він дуже злякався*. У французькій мові – підсилювальними прислівниками *très*, *bien*, *fort*, *beaucoup*. На відміну від української мови, у французькій предикат страху сполучається з прикметниками, які позначають колір (*noir*, *bleu*) і мають значення ступеня інтенсивності.

Факультативний компонент фрейму-пропозиції «ступінь інтенсивності емоції» актуалізує другий компонент – «психосоматичні зміни суб'єкта»:

1) бліде обличчя: *«Палажка побіліла, затрусилася...»* (Г. Косинка) [16];

2) тіло стає холодним: *«Якийсь холод торкається делікатного дитського тіла»* (М. Коцюбинський) [17]; *«Une horreur profonde a glacé mon âme, je sentais se glisser dans mes os la peur»* (G. Maupassant) [30];

3) часто б'ється серце: *«Уся кров збігається йому до серця, серце починає бити на гвалт»* (М. Коцюбинський) [17]; у французькій мові при переживанні страху використовується вислів *«серця не вистачає»* (*le coeur me manque*).

До фрейму-пропозиції «страх» входить факультативний компонент «зовнішні прояви емоції». У стані переляку міміка людини може бути виражена метафорично: *«І тільки од жаху блаженно-радісна посмішка на обличчі панському закам'яніла, – тільки підборідок кривий і досі трясеться й корчиться од несподіванки, як у божевільних...»* (Г. Косинка) [16]; *«Les yeux lui sortaient de la tête»* (G. Maupassant) [30].

Страх за своєю природою мимовільний та ірраціональний, тому його супроводжують неконтрольовані дії. Так, у стані дуже сильного страху людина може заціпеніти або, навпаки, може утекти, закричати, заховатися: *«У Гришки тремтіли з переляку ноги, не було снаги бігти»* (Г. Косинка) [16]; *«... Терезу перейняв жах. Вона заметалась по кімнаті, але це тільки посилювало моторош»* (У. Глібчук) [13]; *«Le jeune homme, fou d'épouvante s'élança de toute sa vitesse à travers le bois»* (G. Maupassant) [30].

Другим обов'язковим компонентом фрейму-пропозиції є суб'єкт, який може бути виражений:

1) особовим займенником: *«..вона стояла поруч вузлуватого парубка така бліда, як з крейди вимурувана»* (Г. Косинка) [16]; *«J'ai eu belle peur»* (G. Maupassant) [30];

2) власною назвою: *«Гафійка мовчала і тіпалась, як у пропасниці»* (М. Коцюбинський) [17]; *«Jean a éprouvé la vraie peur, la hideuse peur»* (G. Maupassant) [30];

3) загальною назвою: «Жах струсонув багатьма, особливо ж тими, хто мав слабкі нерви» (І. Багрянний) [12]; «L'âme a frémi de peur» [10].

Третій обов'язковий компонент фрейму-пропозиції – причина страху, яка може бути позначена як усвідомлювана або неусвідомлювана: «Мати сиділа, мов із хреста знята, заметавшись своїм материнським серцем і не можучи щось тут порадити, лише відчуваючи жах перед чимсь» (І. Багрянний) [12]; «Cet orage me secoue les nerfs et je commence à trembler» (G. Maupassant) [30].

Представимо факультативні компоненти фрейму-пропозиції страху у вигляді таблиці:

Таблиця 11

**Факультативні компоненти концепту СТРАХ
в українській і французькій мовах**

Факультативний компонент	Українська мова	Французька мова
Внутрішні та зовнішні прояви страху	1) бліде обличчя; 2) тіло стає холодним; 3) часто б'ється серце; 4) міміка, виражена метафорично; 5) неконтрольовані дії.	1) бліде обличчя; 2) тіло стає холодним; 3) часто б'ється серце; 4) міміка, виражена метафорично; 5) неконтрольовані дії.
Суб'єкт	1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва;	1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.
Причина	Виражена експліцитно й імпліцитно.	Виражена експліцитно й імпліцитно.

В українській мові існують такі базові моделі із семантикою страху:

- 1) дієслівна: *Я боюся;*
- 2) прислівниково-предикативна: *Мені страшно;*
- 3) прийменниково-відмінкова: *Він у страху;*

5) дієприкметникова: *Він наляканий*;

6) метафорична: *Страх охопив його*.

У французькій мові існують такі базові моделі із семантикою страху:

1) номінативне речення, яке виражає характеристику ситуації: *Quelle horreur!*;

2) речення зі складеним іменним присудком, яке має загальне значення кваліфікації суб'єкта: *Il est peureux*;

3) двоскладне дієслівне особове речення, яке виражає стан суб'єкта: *Pierre a peur*;

4) модель зі значенням ставлення суб'єкта до об'єкта: *L'enfant a peur du chien*;

5) модель із загальним значенням каузації ставлення: *Tu m'a fait peur*.

І в українській, і у французькій мовах структурно-семантичні моделі речень мають низку модифікацій:

1) граматичні: *Я боюсь; Я боявся; Я буду боятися – J'ai peur; j'ai eu peur, j'aurai peur*;

2) модальні: *Вам має бути страшно знаходитися в цьому будинку*;

3) модифікація розщеплення: *Я боюся; Я відчуваю страх; J'ai peur; J'éprouve la peur*.

Вищезазначені моделі речень в обох мовах представимо у вигляді таблиці:

Таблиця 12

**Базові моделі речень із семантикою «страх»
в українській і французькій мовах**

Українська мова	Французька мова
1) дієслівна модель;	1) номінативне речення, яке виражає
2) прислівниково-предикативна модель;	характеристику ситуації;
3) прийменниково-відмінкова модель;	2) речення із складеним іменним
	присудком, яке має загальне значення
	кваліфікації суб'єкта;

Українська мова	Французька мова
4) дієприкметникова модель; 5) метафорична модель.	3) двоскладне дієслівне особове речення, яке виражає стан суб'єкта; 4) речення зі складеним іменним присудком, яке повідомляє про ознаку суб'єкта; 5) модель, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта; 6) модель із значенням каузації.

Отже, предикативна лексика із семантикою страху в українській і французькій мовах представлена іменником «страх», прикметниками «страшний», «боязкий», «зляканий», дієсловом «боятися». В українській мові найбільше синонімів мають прикметники (17, 13, 11), менше – іменник (10), дієслово (9). У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена іменниками (9), прикметники й дієслова мають відповідно 8 і 6 синонімів. Усі вони відрізняються семами різного ступеня інтенсивності й відтінками в значенні та сферою вживання.

Семантика страху в обох досліджуваних мовах представлена у фразеологічних зворотах і пареміях. Джерелами культурної інтерпретації українських ФО є слова-символи, соматичне вираження емоцій, образ-еталон, міфи й повір'я, французьких – соматичне й біоморфне вираження емоцій, образи-еталони, слова-символи. Факультативні компоненти прояву суму схожі в обох мовах: зовнішні прояви (міміка, жести, неконтрольовані дії, фізіологічні прояви); суб'єкт (особовий займенник, власна і загальна назва), причина (виражена експліцитно й імпліцитно).

МОВНІ ОДИНИЦІ-РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ ГНІВ

У «Новому тлумачному словнику української мови» В. Яременка, О. Сліпушко емоція гніву визначається як «почуття сильного обурення, стан нервового збудження» [3, с. 345]. У французькому словнику «Petit Larousse» гнів – це «сильне незадоволення, яке супроводжується агресією, власне напад гніву» [9, с. 204].

Концепт ГНІВ утворює фрейм-пропозицію з такими обов'язковими компонентами: 1) предикат; 2) суб'єкт; 3) причина – і факультативними компонентами: оцінка, ступінь інтенсивності переживання емоції, контроль над емоцією, зовнішні симптоми емоції й поведінка людини в стані гніву.

Розглянемо ядерний компонент фрейму-пропозиції – предикат. Гнів позначається різним видами предикатів, здебільшого дієсловами. ССУМ представляє синонімічний ряд з домінантою «сердитися» (виявляти почуття гніву): *гніватися, прогнівлятися, злитися, озлоблюватися, озлоблятися, злоститися, гнівитися, злостувати, злобувати, гзитися, обурюватися, приндитися, фиркати, дрочитися, іритуватися, дратуватися, спалахувати, спахати, спахувати, сатаніти, пінитися* [5, с. 608].

Відповідно до НТСУМ дієслово *обурюватися* має моральне підґрунтя: «Він ніяково відповів, що прийшов до неї більше за тим, щоб погомоніти. І вона страшенно обурилась: – Душі йому треба! За рубля душу йому вивертай!» (В. Підмогильний) [20]. Дієслова *спалахувати, спахати, спахувати* вказують на миттєвий скачок незадоволення якось ситуацією до такого ступеня, що суб'єкт не може його стримувати: «Сьогодні розжене тих бринькачів, а завтра вони ...знов бренькають, регочуть під вікнами, ніби навмисне випробовуючи Іванів терпець..., коли від найменшого доторку чоловік уже завівся, уже спалахнув, як порох» (О. Гончар) [14]. Відтінками значення відрізняються і дієслова *сатаніти, пінитися* («доходити до крайньої межі в гніві»), наприклад: «Море лютує, стогне, сатаніє, зловтішно регоче» (Д. Ткач) [5].

Дієслово *озлоблюватися* має підсилювальне значення; *фиркати*, *дрочитися* використовуються в розмовному стилі; *іритуватися* (бути в стані роздратування) належить до застарілих; *приндитися* використовується з відтінком фамільярності; дієслово *гзитися* є діалектним.

ССУМ подає ще один синонімічний ряд дієслів, у якому стрижневим є дієслово *лютувати* (бути в стані крайнього роздратування, гніву, дуже сердитися): *лютитися*, *лютуватися*, *розлютовуватися*, *розлючуватися*, *роз'ятрюватися*, *біснутися*, *звірити*, *скаженіти*, *шаленіти*, *шаліти*, *роз'яритися*, *навіженіти*, *навісніти*, *сатаніти*, *яритися*, *яріти*, *ярувати*, *решетитися*, *біситися*, *мордуватися*, *пасіювати* [5, с. 795]. Дієслова *сатаніти*, *яритися*, *яріти*, *ярувати*, *решетитися*, *біситися*, *мордуватися* мають розмовний відтінок, *пасіювати* належить до діалектних слів. Усі вони виражають емоційний стан гніву, який виявляється з найбільшою силою, наприклад: «*Олександра сатаніла. Її дратувало мовчання Настине*» (М. Коцюбинський) [17].

Згідно зі словником NDS, до синонімічного ряду з домінантою *se fâcher* (*сердитися*) входять дієслова: *s'emporter*, *s'irriter*, *se vexer*, *s'indigner*, *enrager*, *être en colère* [8]. Усі члени синонімічного ряду підпорядковують слова й групи слів, які позначають причину емоції. Відповідно до словника PR, дієслово *se fâcher* (*сердитися*) позначає емоційний стан, який виникає під дією будь-якого факту, що здатний викликати незадоволення, за яким стоїть чи вгадується конкретний винуватець. Дієслово *se fâcher* керує прийменниками *de* і *contre*: *Il se fâche de tout*; *Alain s'est fâché contre son ami* [8]. Дієслово *s'indigner* означає «обурюватися з приводу чого-небудь» і має моральне підґрунтя, керується прийменником *de*: *Il s'indigne de votre conduite* («Він обурюється вашою поведінкою»). Дієслово *enrager* позначає сильну емоцію «сказитися».

В українській і французькій мовах дієслова із семантикою «гнів» містять сему «каузативність». ССУМ подає синонімічний ряд каузативних дієслів із семантикою «гнів»: *сердити*, *дратувати*, *роздратовувати*, *дражнити*, *роздражнювати*, *роз'ятрювати*, *роздрознювати*, *дразнити*, *шарпати*,

Комунікативна реалізація базових емоцій людини в українській та французькій мовах шпигати, шкрябати, іритувати, денервувати [5, с. 608]. Словник NDS подає синонімічний ряд каузативних дієслів із семантикою гніву: *fâcher, mettre en colère, indigner, irriter* [8]. В українській і французькій мовах предикати каузації пов'язані із суб'єктом: *Петро дуже розсердив брата; Ce garçon t'a fâché.*

Другою за обсягом групою предикативної лексики зі значенням «гнів» в українській і французькій мовах є прикметники. ССУМ подає такий синонімічний ряд прикметників із семантикою гніву: *сердитий* (який перебуває в стані гніву, *сердиться*), *гнівний, злий, лихий, грізний, розсерджений, розгніваний, нагніваний, роздратований, роздрочений, гнівливий, злостивий* [5, с. 608]. Прикметник *грізний* має підсилювальне значення: «В Петра не було ні сестри, ні матері; мав він за порадників тільки старого, грізного панотця да жартівливе товариство» (П. Куліш). Розмовний відтінок мають синоніми *нагніваний, роздрочений, прикметники гнівливий, злостивий* мають значення «схильний до гніву»: «Я не з гнівливих...» (В. Бабляк) [5].

У ССУМ міститься другий ряд синонімів з семантикою гніву, у якому домінантним є слово *лютий* зі значенням «дуже сердитий»: *злющий, затаїтий, залятий, роздратований, розлючений, розлютований, роз'ятрений, ярий, роз'ярений, роз'ярілий, озвірілий, роз'юшений, яросливий, розшалілий* [5, с. 794]. Прикметник *роз'ярений* має значення «який утратив самовладання, досяг крайньої люті»: «Не піду! – кликнула дуже роз'ярена, – бо мені не хочеться між мужиків (О. Кобилянська) [5]. Прикметники *роз'юшений, яросливий* належать до розмовної лексики, слово *розшалілий* є діалектним.

Словник NDS подає такий синонімічний ряд прикметників із семантикою гніву: *coléreux, furieux, irritable, irascible, emporté, violent, agressif* [8]. Прикметник *furieux* позначає сильну емоцію гніву, яку не можна стримати: *Il avait un regard furieux.*

Наступною групою предикатної лексики гніву є іменники. ССУМ подає такий синонімічний ряд іменників із семантикою гніву: *злість, серце, пересердя, іритація, пасія* [5, с. 345]. Іменники *пересердя і пасія* належать до діалектизмів, іменник *іритація* входить до групи застарілих слів.

До іншого ряду синонімів належать іменники, стрижневим словом яких є лексема *лють*, що означає «почуття сильного обурення, роздратування, гніву»: *лютість, розлюченість, розлютованість, лютощі, скаженість, пасія, ярість*. Іменники цієї групи позначають надмірне емоційне почуття, яке виявляється з більшою силою, наприклад: «На неї напала така лють, що сама себе не тямилася» (Лесь Мартович) [5].

Словник NDS представляє ряд субстантивних номінацій: *colère, fureur, furie, rage* [8]. Згідно зі словником PR, слово *colère* означає «сильне незадоволення, яке супроводжується агресією»; слово *fureur* визначається як безумство, яке штовхає до жорстокості, слово *rage* означає дуже сильний стан гніву. Основна відмінність між словами *rage* і *fureur* полягає в тому, що в іменнику *fureur* акцент робиться на безумстві й жорстокості, а в слові *rage* на скаженості, тобто особливому тваринному прояві цього стану: «*Une rage le prenait contre son père, cet homme qui se trompait si lourdement*» [10].

Таким чином, можна узагальнити предикативну лексику із семантикою «гнів» у таблиці:

Таблиця 13

**Предикативна лексика із семантикою «гнів»
в українській і французькій мовах**

Предикат	Українська мова	Французька мова
Дієслово <i>сердитися</i> <i>лютувати</i>	«сердитися» – 21 синонім, які відрізняються семами різного ступеня інтенсивності, відтінками значення та стилістичним уживанням; «лютувати» – 21 синонім, які відрізняються семами різного ступеня інтенсивності, відтінками значення та стилістичним уживанням.	6 синонімів, які відрізняються відтінками значень.

Предикат	Українська мова	Французька мова
Прикметник <i>сердитий</i> <i>лютий</i>	«сердитий» – 11 синонімів, які відрізняються семами ступеня інтенсивності, за зовнішнім проявом, стилістичним уживанням; «лютий» – 14 синонімів, які відрізняються семами ступеня інтенсивності, за зовнішнім проявом, стилістичним уживанням.	7 синонімів, які які відрізняються відтінками значень.
Іменник <i>гнів</i> <i>лють</i>	«гнів» – 5 синонімів, які відрізняються семами ступеня інтенсивності, за зовнішнім проявом, стилістичним уживанням; «лють» – 7 синонімів, які розрізняються стилістичним уживанням.	4 синоніми, які відрізняються за зовнішнім проявом і за ступенем інтенсивності.

ФСУМ подає 77 ФО із семантикою гніву: *під сердиту голову, метати очима іскри, метати громи й блискавки, дути губи, скреготати зубами, бісова душа, кипить душа (серце), важким духом дихати, як скажений, сказ нападає, серце бере, з серцем, нерви здають, встати на ліву (не на ту) ногу, чорт його бери, аж у роті чорно, луснути від злості, як ошпарений (окропом), під гарячу руку, кров кипить у жилах, зривати злість* (див. додаток Ж1) [6].

Внутрішня структура ФО із семантикою гніву містить такі коди культури:

1) соматичний код: *під сердиту голову, метати очима іскри, кров кипить у жилах, скреготати зубами;*

2) міфологічний код: *бісова душа, чорт його бери, метати громи і блискавки;*

3) слова-символи: *кипить душа, серце бере, аж вогню креше, кров кипить у жилах;*

4) образ-еталон: *зле, як зінське щеня, як опшарений, як скажений, як оса, дивитися вовком.*

НБФРФС подає такі 18 ФО із семантикою гніву: *avoir le sang chaud, échauffer la bile à qn, un paquet de nerfs, avoir la tête près du bonnet, s'emporter comme une soupe au lait.* Їхня внутрішня форма містить такі культурні коди:

1) біоморфний код: *un mauvais chien;*

2) предметний код: *méchant comme la grêle;*

3) міфологічний код: *avoir le diable au corps;*

4) соматичний код: *allumer la bile, avoir (faire) de la bile, avoir le sang chaud, se faire du mauvais sang* (див. додаток Ж1) [2].

Фразеологічний корпус французької мови включає також інші джерела культурної інтерпретації:

1) повір'я, легенди: наприклад, в основі ФО *marcher sur une mauvaise herbe* (сердитися, бути не в дусі) лежить старовинне повір'я про чудодійну силу трав;

2) своєрідні образи-еталони, основані на порівнянні: *méchant comme un âne rouge* (злий як рудий осел), *méchant comme une gale* (злий як короста), *méchant comme une teigne* (злий як лишай), *s'emporter comme une soupe au lait* (скипітися як молочний суп). Такі порівняння відображають одну з особливостей світобачення носіїв французької мови. Так, на відміну від української мови, у французькій є ФО, які містять прикметники *rouge* (червоний), *noire* (чорний) зі значенням ступеня інтенсивності: *se fâcher tout rouge, voir rouge* (розлютуватися).

Особливий інтерес викликають пареміологічні мовленнєві одиниці. В українських прислів'ях засуджуються такі вади людської поведінки, як злостивість, лайливість, невміння дійти злагоди: «Від погляду молоко кисне», «Язик без кості, але повний злості», «Жалить, як кропива, і колеться, як

їжак». В інших протиставляється гнів добру: «Лихий доброго не любить», «Добрий пес краще, як злий чоловік»; містяться застереження проти спілкування з лихою людиною: «Від лихого поли вріж та тікай», «Не бійся чорта, а лихого чоловіка». Багато українських прислів'їв із семантикою гніву містять згадку про чорта: «Скочив у чорти», «Мав уродитися чоловік, та вилупився чорт», «Продав чортові душу», «То Баба-Яга, з пекла родом» (про сварливих жінок). У деяких прислів'ях сердиту людину порівнюють із гадюкою, собакою, вовком: «Гадина в його словах дихає», «Злий чоловік гірше вовка», «Пошився у собачу шкуру». У прислів'ях «Сердите не буває сите», «Він аж зелений од люті», «На сердитих воду возять», «Зло до добра не доводить», «У кого є злість, той своє серце їсть» стверджується думка про те, що переживання гніву завдає шкоди здоров'ю, показує його нерозумність і недоцільність [25, с. 265–273].

Згідно із французьким пареміями «*Courroux est vain sans forte main*», «*Un chien hargneux a toujours l'oreille déchirée*», «*Qui se fâche a tort*», «*La colère est mauvaise conseillère*», переживання гніву є ірраціональним, боротися з цією емоцією не можуть лише слабкі духом люди.

Узагальнимо характеристику фразеологічних одиниць і паремій із семантикою гніву в таблиці:

Таблиця 14

**Фразеологізми і паремії із семантикою гніву
в українській і французькій мовах**

Концепт ГНІВ	Українська мова	Французька мова
Джерела культурної інтерпретації	1) соматичне вираження емоції; 2) міфологічне вираження емоції; 3) слово-символ; 4) образ-еталон.	1) соматичне вираження емоції; 2) предметне вираження емоції; 3) біоморфне вираження емоції; 4) міфологічне вираження

<i>Концепт ГНІВ</i>	<i>Українська мова</i>	<i>Французька мова</i>
		<i>емоції; 5) повір'я, легенди; 6) образ-еталон.</i>
<i>Паремії</i>	1) засудження злостивості, лайливості, невміння дійти злагоди; 2) протиставлення гніву добру; 3) застереження проти спілкування з лихою людиною; 4) згадка про чорта; 5) порівняння з гадюкою, собакою, вовком; 6) переживання гніву завдає шкоди здоров'ю.	1) переживання гніву є ірраціональним; 2) схвалення подолання гніву;

СЕУМ виділяє словосполучення з лексемою «гнів», які характеризують:

- 1) антропоцентричні риси (*безсилий, милосердний, невблаганний, суворий*);
- 2) зооморфні риси (*буйний, дикий, шалений*);
- 3) натурморфні риси (гнів як полум'я) (*огненний, пекучий*) [4].

DGLF подає словосполучення з лексемою «гнів», які характеризують антропоцентричні риси емоції: *une colère aveugle, impuissante, juste, terrible* [7].

Гнів може бути *сліпим, безсилим, справедливим, страшним*.

Фрейм-пропозиція «гнів» має факультативний компонент «оцінка». Номінації гніву в українській і французькій мовах можуть виражати негативну оцінку, оскільки в самому почутті переважають негативні характеристики: *«Закипів гнівом і матерно залаяв; він був готовий розтерзати всякого, хто хоч*

би квітку посмів з його проса взяти, а то – кону!» (Г. Косинка) [16]; «*Je travaille. Des enfants font du bruit. Je m'énerve et, un moment je me lève, plein de fureur, comme pour les broyer. Mais je pique une petite colère et c'est fini*» (G. Flaubert) [28].

Факультативний компонент фрейму-пропозиції «оцінка» актуалізує компонент «контроль над емоцією». Дуже часто людина в стані гніву не контролює себе: «*Петра опановує безвідчитна лють, і йому хочеться стріляти в сонце, стріляти в ту вогненну прокляту сковорідку і розбити її на скалки*» (І. Багрянний) [12]; «*Le prêtre se leva, frémissant: «Vous êtes indigne de la miséricorde de Dieu!»*» (G. Maupassant) [30].

Емоційний стан гніву може розглядатися і як контрольований, якщо суб'єкт впливає на свої почуття вольовими зусиллями: «*Сердита йде Олянка додому, аж з очей іскри прискають... Треба було повірити, що те руде брехло приїде до неї у Ведмеже Вушко... Але ближче до хати – і гнів її влягається. Не такий уже безголовий отой рудий*» (Є. Гуцало) [15]; «*Il a retenu sa colère et n'a rien répondu*».

Характерною особливістю предикатів емоційного стану гніву є їх здатність до інтенсифікації. В українській мові на шкалі інтенсивності емоцій містяться такі зони: а) слабкий ступінь – роздратування; б) сильний ступінь – гнів; в) дуже сильний – лють, скаженість. Гнів може охопити людину повністю: «*В нім усе заклекотало, і першим відрухом було кинутися й розтерзати цього присадкуватого мерзотника, як кошеня*» (І. Багрянний) [12]. У французькій мові сильний ступінь гніву передається словами *fureur* і *rage*.

Гнів супроводжують мимовільні зовнішні прояви емоції й поведінка суб'єкта в стані гніву. Міміка людини може бути виражена метафорично: очі блискають від гніву, брови суворо насуплюються: «*Тоді баба чорніла, погляд ставав лихий, зіниці ставали зеленими присками...*» (Є. Гуцало) [15]. Суб'єкт у стані гніву може морщити лоба, грізно поводити бровами, звужувати очі, у нього червоніє обличчя: «*Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби, і вся ця хвиля лютості раптом наскочила на нього, як морський прибій*» (М. Коцюбинський) [17]. У

французькій мові міміка людини може бути виражена метафорично: «*LordFontleroyroulait des yeux injectés de sang*».

Суб'єкт у стані гніву може показати кулака, стукнути ним по столі, тупотіти ногами, вимахувати руками, кричати й т. ін.: «Розшумівся, як самовар, що ось-ось має збігати. Кричав, увесь червоний і мокрий, тупав ногами і так махав руками, наче перед ним була не жінка, а навісні козаки» (М. Коцюбинський) [17]; «*Morbleu!*» – *s'écria-t-il en tapant sur l'accoudoir*» (F. Sagan) [34].

Другий обов'язковий компонент фрейму-пропозиції – це суб'єкт, який виражений:

1) особовим займенником: «Він відчув, як шпарко кинулось його серце і кров линула до обличчя» (В. Підмогильний) [20]; «*Il s'en alla, si furieux que tout son corps tremblait*» (G. Maupassant) [30];

2) власною назвою: «Соломія накинулася на нього і почала троцитути зі злості, з озвірінням, як свого ворога» (М. Коцюбинський) [17]; «*Alain est en fureur à cause de sa mauvaise conduite*» (F. Sagan) [34];

3) загальною назвою: «Баба гнівалась, коли зривали барвінковий цвіт» (Є. Гуцало) [15]; «*Une foule fâchée s'est élancé sur lui*» (F. Sagan) [34].

Третій обов'язковий компонент фрейму-пропозиції – причина, яка здебільшого виражена експліцитно: «Вийшовши з двору, він пішов перед себе незнайомими вулицями, несучи на серці нестерпучий гнів безсилої люті. Ніколи ще не був він такий принижений та знищений. Зухвалі слова того книжного хробака лягли на нього ганебними плювками» (В. Підмогильний) [20]; «*Il est furieux d'avoir manque le train*» (F. Sagan) [34].

Представимо факультативні компоненти фрейму-пропозиції «гнів» у вигляді таблиці:

**Факультативні компоненти концепту ГНІВ
в українській і французькій мовах**

<i>Факультативний компонент</i>	<i>Українська мова</i>	<i>Французька мова</i>
<i>Зовнішні прояви гніву</i>	<i>1) міміка передається метафорично; 2) звужуються очі, червоніє обличчя, насуплені брови; 3) суб'єкт може показати кулака, стукнути ним по столі, тупотіти ногами, вимахувати руками, кричати.</i>	<i>1) міміка передається метафорично; 2) звужуються очі, червоніє обличчя, насуплені брови; 3) суб'єкт може показати кулака, стукнути ним по столі, тупотіти ногами, вимахувати руками.</i>
<i>Суб'єкт</i>	<i>1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.</i>	<i>1) особовий займенник; 2) власна назва; 3) загальна назва.</i>
<i>Причина</i>	<i>Виражена експліцитно.</i>	<i>Виражена експліцитно.</i>

Номінації гніву залежно від їх функціонального змісту реалізуються компонентами синтаксичних структур. В українській мові існують базові типи моделей із семантикою гніву:

- 1) дієслівна: *Я гніваюся;*
- 2) дієприкметникова: *Він розгніваний;*
- 3) прийменниково-відмінкова: *Він у гніві;*
- 4) ад'єктивна: *Він гнівний.*

У французькій мові можна назвати такі базові типи моделей із семантикою гніву:

1) двоскладне дієслівне речення, у якому виражається стан і почуття суб'єкта: *Jean se fâche*;

2) модель зі складеним іменним присудком, яка повідомляє про ознаку суб'єкта: *Jean est fâché*';

3) модель, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта: *Jean est en fureur à cause de la mauvaise nouvelle*;

4) модель із загальним значенням «каузація відношення»: *Le fils a fâché Jean*.

Названі українські й французькі моделі мають низку модифікацій:

1) граматичні модифікації: *Я гнівався; Я гніваюся; Я буду гніватися; Не гнівайся*;

2) структурно-семантичні модифікації: а) фазисні реалізації: *Він раптом почав сильно гніватися, почувши насмішки друзів*; б) модальні реалізації: *Не треба його критикувати, інакше він дуже розізлиться; Il peut se fâcher*;

3) модифікації розщеплення: *Я дуже розгнівався; Я відчуваю гнів; Я був у сильному гніві*;

4) модифікація за зразком синекдохи: *Він весь дрижить від гніву; Гнів охопив його; Il tremble de colère*.

Вищезазначені моделі речень в обох мовах представимо у вигляді таблиці:

Таблиця 16

**Базові моделі речень із семантикою «гнів»
в українській і французькій мовах**

Українська мова	Французька мова
1) дієслівна модель; 2) дієприкметникова модель; 3) прийменниково-відмінкова модель; 4) ад'єктивна модель.	1) двоскладне дієслівне речення, яке виражає стан і почуття суб'єкта; 2) речення зі складеним іменним присудком, яке повідомляє про ознаку суб'єкта; 3) модель, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта; 4) модель із значенням каузації.

Отже, предикативна лексика із семантикою «гнів» в українській і французькій мовах представлена іменниками «гнів», «лють», прикметниками «сердитий», «лютий», дієсловами «сердитися», «лютувати». В українській мові найбільше синонімів мають дієслова (по 21), менше – прикметники (11 і 14), іменники (5 і 7). У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена прикметниками (7), дієслова й іменник мають відповідно 6 і 4 синоніми. Усі вони відрізняються семами різного ступеня інтенсивності й відтінками у значенні та сферою вживання.

Семантика гніву в обох досліджуваних мовах представлена у фразеологічних зворотах і пареміях. Джерелами культурної інтерпретації українських ФО є слова-символи, соматичне й міфологічне вираження емоцій, образ-еталон, французьких – соматичне, предметне й біоморфне вираження емоцій, образи-еталони, повір'я й легенди. Факультативні компоненти прояву гніву схожі в обох мовах: зовнішні прояви (міміка, жести, неконтрольовані дії); суб'єкт (особовий займенник, власна і загальна назва), причина (виражена експліцитно).

ВИСНОВКИ

У нашому дослідженні здійснено комплексний аналіз концептів базових емоцій людини – РАДІСТЬ, СУМ, СТРАХ, ГНІВ – на прикладі 316 одиниць української мови і 124 лексичних одиниць французької мови.

Вербальне вираження емоції радості ми розглянули на прикладі 43 одиниць української мови і 25 одиниць французької. Встановлено, що предикативна лексика із семантикою «радість» в українській і французькій мовах представлена іменником *радість*, прикметником *радісний*, дієсловом *радіти*. В українській мові найбільше синонімів має прикметник – 19, у французькій мові найбільше синонімів представлено іменниками – 9; другу позицію займає в українській мові іменник – 10 синонімів, найменше синонімів має дієслово – 8; у французькій мові прикметники і дієслова мають по 4 синоніми. Усі синоніми в обох мовах відрізняються семами різного ступеня інтенсивності. В українській і французькій мовах дієслова із семантикою «радість» містять сему «каузативність».

Метафори із семантикою «радість» в обох мовах підкреслюють антропоцентричні риси почуття, однак відмінним є те, що у французькій мові емоція радості часто описується через негативні ознаки людського характеру (зла, жорстока, підступна). Джерела культурної інтерпретації українських і французьких ФО різні: для українських ФО це образи християнства, слова-символи й легенди та повір'я, для французьких – образи-еталони, слова-символи, образи з художньої літератури. У французьких ФО радість часто асоціюється з образом пташки: *gai comme un merle* (веселий як співучий дрізд), *gai comme un pinson* (веселий як зяблик).

Комунікативну реалізацію концепту СУМ було досліджено на основі 97 українських одиниць і 38 французьких. Предикативна лексика із семантикою суму в українській і французькій мовах представлена іменником *сум*, прикметником *сумний*, дієсловами *сумувати* і *засмутитися*. В українській мові найбільше синонімів має прикметник (30), у французькій – дієслово (9); менше

– іменник (26), дієслова (17 і 12); у французькій мові прикметники й іменники мають по 5 синонімів. Усі вони відрізняються семами різного ступеня інтенсивності й відтінками в значенні та сферою вживання.

Спільними джерелами культурної інтерпретації емоції суму українських і французьких ФО є слова-символи, соматичне вираження емоцій, відмінним для французьких ФО є предметне вираження суму, яке утворює глибоко національні ідіоми (сумний, як тюремні двері; як нічний ковпак). Метафоричне вираження сумного стану людини збігається в обох мовах в ознаках інтенсивності й кольору, однак в українській мові сум може мати антропоцентричні риси, смакові характеристики й натурморфні ознаки.

В українській мові сум оцінюється як негативна емоція (*болісний, тяжкий, страшний*), так і позитивна (*світлий, добрий, святковий*). У французькій мові сум має негативну оцінку: «*Ses amis essayaient de lui faire oublier sa peine*».

Концепт СТРАХ представлений в українській мові 76 одиницями, у французькій – 32 одиницями. Предикативна лексика із семантикою страху в українській і французькій мовах представлена іменником *страх*, прикметниками *страшний, боязкий, зляканий* (у французькій тільки *страшний*), дієсловом *боятися*. В українській мові найбільше синонімів мають прикметники (17, 13, 11), менше – іменник (10), дієслово (9). У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена іменниками (9), прикметники й дієслова мають відповідно 8 і 6 синонімів. Французький іменник *angoisse* не має точного українського еквіваленту й відображає поняття екзистенційного страху (метафорична тривога людини через ірраціональність її долі, абсурдність життя).

Джерелами культурної інтерпретації українських ФО із семантикою «страх» є слова-символи, соматичне вираження емоцій, образ-еталон, міфи й повір'я, французьких – соматичне й біоморфне вираження емоцій, образи-еталони, слова-символи. Французький фразеологізм *avoir les foies blancs* є цілком оригінальним: «печінка» у французькій культурі вважалася символом хоробрості, а її знебарвлення інтерпретувалось як ознака страху.

Емоційний стан гніву представлений в українській мові 100 одиницями, у французькій – 29. Предикативна лексика із семантикою гніву в українській і французькій мовах представлена іменниками *гнів, лют*, прикметниками *сердитий, лютий*, дієсловами *сердитися, лютувати*. В українській мові найбільше синонімів мають дієслова (по 21), менше – прикметники (11 і 14), іменники (5 і 7). У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена прикметниками (7), дієслова й іменник мають відповідно 6 і 4 синоніми.

Джерелами культурної інтерпретації українських ФО із семантикою гніву є слова-символи, соматичне й міфологічне вираження емоцій, образ-еталон, французьких – соматичне, предметне й біоморфне вираження емоцій, образи-еталони, повір'я й легенди. На відміну від української мови, у французькій є ФО, які містять прикметники *rouge* (червоний), *poire* (чорний), зі значенням ступеня інтенсивності: *se fâcher tout rouge, voir rouge* (розлютуватися).

Загалом базові емоції людини в українській мові виражені значно більшою кількістю синонімів, ніж у французькій (231 синонім в українській мові й 76 синонімів у французькій мові), що підтверджує багатство й гнучкість української мови, в обох мовах синоніми відрізняються відтінками в значенні, стилістичним уживанням, але лише в українській мові в синонімічних рядах містяться слова з розмовним відтінком й діалектна лексика.

Факультативні компоненти прояву розглянутих емоційних станів однакові в обох мовах: зовнішні прояви (міміка, жести, поведінка мовця); суб'єкт (особовий займенник, власна і загальна назва), причина (виражена експліцитно й імпліцитно).

Результати нашої роботи можуть бути використані в когнітивно-дискурсивних розвідках інших концептів емоційних станів людини (здивування, відраза, презирство тощо). У подальших перспективах дослідження актуальним є зіставний аналіз мовної репрезентації базових емоцій людини в українській, англійській, німецькій та інших мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. / Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Аконіт, 2008. Т. 1. 2008. 926 с. Т. 2. 2008. 926 с. Т. 3. 2008. 862 с.
3. Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. К. : Довіра, 1998. 431 с.
4. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К. : Наук. думка, 1999.
5. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 2008. 1104 с.
6. Dictionnaire général de la langue française. Paris, 1871–1978. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206409p/f1.image>
7. Nouveau dictionnaire des synonymes. / E. Genouvrier. Paris : Larousse, 1977. 510 p.
8. Petit Larousse Illustre Dictionnaire Encyclopedique. Paris, 1980. 1798 p.
9. Petit Robert. Paris : Dictionnaires le Robert, 1993. 2467 p.
10. Rat M. Dictionnaire des locutions françaises. Paris : Larousse, 1986. 430 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Багряний І. Вірю!...: Хрестоматія / Упоряд. В. Усань. Харків : ХІБМ, 2000. 540 с.
12. Глібчук У. Жовтим по жовтому. К. : Ярославів Вал, 2012. 272 с.
13. Гончар О. Т. Собор: Роман. К. : Дніпро, 1989. 270 с.
14. Гуцало Є. Запах кропу: Оповідання, повість. К. : Радянський письменник, 1969. 268 с.

15. Косинка Г. Заквітчаний сон: Оповідання, спогади про Григорія Косинку. К. : Веселка, 1990. 286 с.
16. Коцюбинський М. М. Подарунок на іменини: Оповідання, новели, повісті. К. : Веселка, 1989. 335 с.
17. Мирний П. та Білик І. Хіба ревуть воли, як ясла повні? К. : Дніпро, 1974. 335 с.
18. Перлини української класики: Збірка. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 813 с.
19. Підмогильний В. П. Місто: Роман та оповідання. К.: Веселка, 1993. 351 с.
20. П'ять тисяч прислів'їв та приказок / Уклад.: Л. Вознюк. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 224 с.
21. Самчук У. Марія: Повість. К. : Школа, 2007. 320 с.
22. Тютюнник Г. М. Климко: Казки, оповідання, повісті. К. : Веселка, 1981. 189 с.
23. Українські прислів'я і приказки / Упоряд. Т. М. Панасенко. Харків : Фоліо, 2004. 351 с.
24. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанич та М. Пазяк. К. : Дніпро, 1983. 390 с.
25. Balzac H. Gobseck. La Bibliothèque électronique du Québec. URL: <https://beq.ebooksgratuits.com/balzac/Balzac-16.pdf>
26. Bazin H. Vipère au poing. M.: Editions du Progrès, 1979. 525 p.
27. Flaubert G. Madame Bovary. Paris : Gallimard, 1989.
28. Gamarra P. Les amours du potier. Paris, 1970. 206 p.
29. Maupassant G. Une vie. Paris, 1982.
30. Maupassant G. Contes et nouvelles choisis. M.: Editions du Progrès, 1973.
31. Maurois A. Une carrière et autres nouvelles. M.: Editions du Progrès, 1981.
32. Mérimée P. Nouvelles. M.: Editions du Progrès, 1986.
33. Sagan F. Musiques de scènes. Paris, 1998.
34. Verlaine P. URL: <https://sentjao.livejournal.com/92000.html>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Вибірка українських і французьких синонімів із семантикою «радість»

Іменники		Прикметники		Дієслова	
радість	<i>joie</i>	радісний	<i>gai</i>	радуватися	<i>se</i>
утіха	<i>jubilation</i>	утішний	<i>joyeux</i>	тішитися	<i>féliciterexul</i>
радощі	<i>exultation</i>	утішливий	<i>jovial</i>	потішатися	<i>ter</i>
відрада	<i>triomphe</i>	відрадний	<i>réjouissant</i>	утішатися	<i>triompher</i>
розрада	<i>ravisement</i>	благовісний		тріумфувати	<i>jubiler</i>
відрадощі	<i>gaieté</i>	світлий		торжествувати	
торжество	<i>allégresse</i>	просвітлений		зрадуватися	
просвіток	<i>liesseréjouis</i>	прояснений		урадуватися	
просвіт	<i>sance</i>	сяючий			
тріумф		сяйливий			
		осяйний			
		променистий			
		святковий			
		святочний			
		сонячний			
		сонцесяйний			
		веселий			
		рожевий			
		райдужний			

ДОДАТОК Б

Вибірка українських і французьких фразеологізмів із семантикою «радість»

Українська мова	Французька мова
1) бути на сьомому небі	1) <i>faire du bon sang</i>
2) землі під собою не чути	2) <i>être en coeur</i>
3) аж душа (серце) радіє	3) <i>gai comme un oiseau</i>
4) аж душа (серце) радується	4) <i>faire voir les anges</i>
5) душа співає	5) <i>gai comme un merle</i>
6) все співає	6) <i>gai comme un pinson</i>
7) очі розгоряються	7) <i>avoir le coeur gai</i>
8) очі так і світяться	8) <i>avoir en coeur</i>
9) як медом по губах	9) <i>gai comme Roger Bontemps</i>
10) бальзам на рану	
11) бісики грають в очах	
12) вибрикувати гопки	
13) з вискоком (з вистрибом)	
14) вмирати зо сміху	
15) у доброму гуморі	
16) з відкритою (розкритою) душею (серцем)	
17) кожна жилочка (жилочка) дрижить (грає, говорить, бринить, тремтить)	
18) залоскотало коло серця	
19) аж дух захоплює	
20) зігріти серце (душу)	
21) аж іскорки в очах замиготіли	

Українська мова	Французька мова
22) легко (любо, весело) на душі 23) мазати медом по губах 24) як медом по губах мазнули 25) як маслом по душі 26) аж мурашки пробігли по спині (полізли) по спині (по тілу, за плечима) 27) з розкритими обіймами 28) аж губи облизувати 29) обрік грає 30) очі заграли 31) очі загорілися 32) очі засвітили (заіскрили, засвітилися) 33) підвестися духом 34) посвітлішало (просвітліло) на душі (на серці) 35) потеплішало на серці 36) під веселу руку 37) як салом по губах 38) заграло серце 39) справляти смішки 40) тішити серце 41) в душі тішитися 42) як хто на сто коней висадив	

ДОДАТОК В

Вибірка українських і французьких синонімів із семантикою «сум»

Іменники		Прикметники		Дієслова	
сум	<i>tristesse</i>	сумний	<i>triste</i>	1) сумувати	1)
смуток	<i>mélancolie</i>	смутний	<i>affligeant</i>	журитися	<i>s'attrister</i>
журба	<i>chagrin</i>	засмучений	<i>attristant</i>	печалитися	<i>s'affliger</i>
печаль	<i>deuil</i>	невеселий	<i>maussade</i>	смутитися	<i>avoir du</i>
туга	<i>abattement</i>	сумовитий	<i>funèbre</i>	тужити	<i>chagrin</i>
жаль	<i>cafard</i>	журливий		побиватися	<i>éprouver</i>
жалощі		журний		вбиватися	<i>un chagrin</i>
нудьга		печальний		смуткувати	<i>être triste</i>
нудота		безрадісний		крушитися	<i>se</i>
меланхолія		безвідрадний		банувати	<i>désoleravoi</i>
іпохондрія		нерадісний		печалувати	<i>r le cafard</i>
зажура		зажурений		нудьгувати	<i>sedésespère</i>
сухота		меланхолійний		скучати	<i>r avoir de</i>
журбота		скорботний		2)засмутитися	<i>la peine</i>
мінор		скорбний		посмутніти	
смута		сумливий		посмутитися	2) <i>chagriner</i>
притуга		печаловитий		посмутнішати	<i>affecter</i>
нуда		посмучений		посумніти	<i>affliger</i>
жур		тужливий		посумнішати	<i>attrister</i>
жура		тужний		зажуритися	<i>consterner</i>
осмута		важкий		розсумуватися	<i>contrarier</i>
туск		скрушний		потьмаритися	<i>peiner</i>
туска		траурний		запечалитися	<i>tracasser</i>
присмуток		тоскний		опечалитися	<i>désespérer</i>

Іменники		Прикметники		Дієслова	
жалоба		елегійний		осмутніти	<i>tourmenter</i>
скорбота		мінорний		осмутитися	
скорб		зажурливий		здосадувати	
		ревний		помаркотніти	
		плакучий		присмутитися	
		плачливий		притьмаритися	
		маркітний		притьмитися	

ДОДАТОК В1

Вибірка українських і французьких фразеологізмів із семантикою «сум»

Українська мова	Французька мова
1) сам не свій	1) <i>chagrin noir</i>
2) душа болить	2) <i>mettre en deui</i>
3) повісити (похнюпити, опустити) носа	3) <i>avoir le coeur en deui</i>
4) вішати носа на квінту	4) <i>triste comme la mort</i>
5) опустити носи	5) <i>avoir le coeur gros</i>
6) повісити вуха	6) <i>triste comme une porte</i>
7) повісити голову	7) <i>triste comme une porte de prison</i>
8) тяжко на душі	8) <i>triste comme un bonnet de nuit</i>
9) убитий горем	9) <i>triste comme un jour sans pain</i>
10) невеселим оком дивитися	10) <i>triste comme un lendemain de fête</i>
11) крається серце	11) <i>triste comme la mort</i>
12) коти шкребуть на серці	12) <i>avoir le coeur bas</i>
13) серце ние	
14) душа перевернулася	
15) гірка чаша	
16) битий горем	
17) аж за голову взятися	
18) виплакати очі	
19) на місяць вити	
20) як (чорний) віл на ногу наступив	
21) втирати сльози	
22) гірко на серці	
23) не в гуморі	
24) дати волю сльозам	

Українська мова	Французька мова
25) давити каменем на груди (на серце) 26) душа засмутилась 27) душа огортається (переймається) жалем 28) душа перевертається (серце перевернулося) 29) душа (серце) рветься з жалю (від розпуки) 30) душа скніє 31) не до жартів 32) засмутити серце (душу) 33) зачепити за живе 34) серце їсти 35) з каменем на душі 36) квасити губи 37) як гаву ковтнув 38) як мила ковтнув (з'їв) 39) ламати руки 40) як линули холодною водою 41) на серці наче миші шкребуть 42) мультко на серці 43) нагнати чорну хмару 44) як у воді намочений 45) як ніч 46) нудити білим світом 47) обгортати (огорнути) душу (серце) тугою (смутом, сумом) 48) аж усередині все обертається	

Українська мова	Французька мова
49) як кип'ячем обпарено 50) невеселим оком 51) опустити голову 52) як у воду опущений 53) орати носом 54) аж очі рогом 55) аж очі рогом лізуть 56) очі туманом заходять 57) очі туманяться слізьми 58) перелоги напали 59) перетліти душею 60) посипати голову попелом 61) як до землі прибитий 62) роздерти серце на шматки 63) защеміло серце 64) як сич 65) тисне серце 66) тягар ліг на серце 67) тяжко на душі 68) убитий горем 69) як чорна хмара (туча) 70) зашкребло на душі (на серці) 71) щемить на душі	

ДОДАТОК Д

Вибірка українських і французьких синонімів із семантикою «страх»

Іменники		Прикметники		Дієслова	
<i>страх</i>	<i>peur</i>	1) страшний	1) <i>peureux</i>	1) <i>боятися</i>	1) <i>avoir</i>
<i>острах</i>	<i>effroi</i>	страхітливий	<i>froussard</i>	<i>помертнати</i>	<i>peurcraindre</i>
<i>моторош-</i>	<i>craint,</i>	страхітний	<i>craintif</i>	<i>страхатися</i>	<i>redouter</i>
<i>ність</i>	<i>terreur</i>	погрозливий	<i>timide</i>	<i>страшитися</i>	<i>avoir peur</i>
<i>боязнь</i>	<i>épouvante</i>	погрозний		<i>дрижати</i>	<i>avoir</i>
<i>боязкість</i>	<i>angoisse</i>	грізний		<i>тремтіти</i>	<i>horreur</i>
<i>побоювання</i>	<i>panique</i>	моторошний		<i>труситися</i>	<i>s'épouvanter</i>
<i>жах</i>	<i>frayeur</i>	примарний		<i>трепетати</i>	<i>appréhender</i>
<i>пострах</i>	<i>horreur</i>	жахливий		<i>тріпотати</i>	
<i>острашка</i>	<i>effarement</i>	жахний		<i>дрейфити</i>	
<i>настрашка</i>		жаский		2) <i>лякати</i>	
<i>обава</i>		страшений		<i>залякувати</i>	2) <i>effrayer</i>
		страшезний		<i>страхати</i>	<i>épouvanter</i>
		кошмарний		<i>страшити</i>	<i>effaroucher</i>
		маркітний		<i>погрожувати</i>	
		жаский		<i>застрашувати</i>	
		лячний			
		страховид-	2) <i>terrible</i>		
		ний	<i>horrible</i>		
		2) боязкий	<i>effrayant</i>		
		боязливий	<i>affreux</i>		
		боягузливий			
		страхопуд-			
		ливий			
		страхопуд-			

Іменники		Прикметники		Дієслова	
		ний			
		лякливий			
		полохливий			
		тремтливий			
		трепетний			
		харапудли-			
		вий			
		несміливий			
		несмілий			
		малодушний			
		легкодухий			
		3) зляканий			
		наляканий			
		переляканий			
		ляканий			
		наполоханий			
		сполоханий			
		переполоха-			
		ний			
		настраханий			
		нажаханий			
		перестраше-			
		ний			
		схарапудже-			
		ний			
		перепудже-			
		ний			

ДОДАТОК Д1

Вибірка українських і французьких фразеологізмів

із семантикою «страх»

Українська мова	Французька мова
1) душа в п'яти тікає (опускається, ховається)	1) <i>avoir le sang glacé</i>
2) дрижаки пробирають	2) <i>glacer (figer) le sang dans les veines</i>
3) дрижаки пробігають по спині	3) <i>avoir la peur au ventr</i>
4) їсти (ловити, хапати)дрижаки	4) <i>peureux comme un lièvre</i>
5) кинути в дрож	5) <i>avoir une peur du diable</i>
6) дрож пробігає по спині (по тілу, поза спиною)	6) <i>avoir les foies blancs</i>
7) серце мре	7) <i>peureux (poltron) comme la lune</i>
8) обмирати зі страху	8) <i>craindre comme la peste</i>
9) завмирати серцем (душею)	
10) серце падає (обривається)	
11) серце стигне (прохололо)	
12) вибивати дрижаки (дріб)	
13) острах бере	
14) як осика на вітрі	
15) боятися своєї тіні	
16) духу боятися	
17) дух у п'яти ховається (заліз, зайшов)	
18) аж холоне серце	
19) серце опинилося в п'ятах	
20) серце як не вискочить з грудей	
21) як чорт від ладану (тікати)	
22) аж жилки трясуться	
23) аж жижки трясуться (трусяться,	

Українська мова	Французька мова
<p>тремтять, дрижать)</p> <p>24) волос дибом (сторч, дротом) стає</p> <p>25) аж волосся піднімається (встає, лізе) вгору (догори)</p> <p>26) волос в'яне</p> <p>27) аж око в'яне</p> <p>28) кров холодне (крижаніє, застигає) в жилах</p> <p>29) бере з-за плечей</p> <p>30) бере на дрижаки</p> <p>31) врости в землю</p> <p>32) все обривається всередині (в грудях)</p> <p>33) дзвонити зубами</p> <p>34) аж вухналі кувати зубами</p> <p>35) цокотіти зубами</p> <p>36) душа перетліла (перемліла)</p> <p>37) мліти душею (серцем)</p> <p>38) ні живий ні мертвий</p> <p>39) заморозити кров у жилах</p> <p>40) аж мороз дере (продирає, пробиває) по спині (по шкірі, за плечі)</p> <p>41) аж мороз іде (проходить, пробігає) поза шкірою (поза спиною, по спині)</p> <p>42) мороз із-за плечей бере</p> <p>43) мороз поза спиною (за плечима, поза шкірою) ходить (бігає)</p>	

Українська мова	Французька мова
<p>44) мороз пробігає</p> <p>45) мороз хапає (вхопив за плечі)</p> <p>46) як комашки полізли (поповзли) по спині</p> <p>47) як лихоманка стрепенула (взяла)</p> <p>48) мати страх у душі</p> <p>49) аж мурашки пробігли по спині (полізли) по спині (по тілу, за плечима)</p> <p>50) нагнати холоду</p> <p>51) нагнати дрижаків</p> <p>52) нагодувати дрижаками</p> <p>53) ніс під себе</p> <p>54) обдати жаром</p> <p>55) як жаром (кип'ятком, приском) обдало</p> <p>56) обливатися холодним потом</p> <p>57) як обпечений</p> <p>58) острах бере (обіймає, охоплює)</p> <p>59) аж очі на лоб лізуть</p> <p>60) перетліти душею</p> <p>61) перетліти на вугіль</p> <p>62) циганський піт проймає (охоплює, пробирає)</p> <p>63) морозом подрало по шкірі</p> <p>64) на душі (на серці, у грудях, у п'ятах) похололо</p> <p>65) труса празнувати</p> <p>66) душі не стало</p>	

Українська мова	Французька мова
67) аж снігом сипле за шкіру 68) труситися як у пропасниці 69) аж шкіра терпне	

ДОДАТОК Ж

Вибірка українських і французьких синонімів із семантикою «гнів»

Іменники		Прикметники		Дієслова	
1) гнів	<i>colère</i>	1) сердитий	<i>coléreux</i>	1) сердитися	<i>se fâcher</i>
злість	<i>fureur</i>	гнівний	<i>furieux</i>	гніватися	<i>s'emporter</i>
серце	<i>furie</i>	злий	<i>irritable</i>	прогнівлятися	<i>s'irriter</i>
пересердя	<i>rage</i>	лихий	<i>irascible</i>	злитися	<i>se vexer</i>
іритація		грізний	<i>emporté</i>	озлоблюватися	<i>s'indigner</i>
пасія		розсердже-	<i>violent</i>	озлоблятися	<i>enrager être</i>
2) лють		ний	<i>agressif</i>	злоститися	<i>encolère</i>
лютість		розгніваний		гнівитися	
розлюче-		нагніваний		злостувати	
ність		роздратована		зlobувати	
розлютова-		-ний		гзитися	
ність		роздроче-		обурюватися	
лютощі		ний		приндитися	
скаженість		гнівливий		фиркати	
пасія		злостивий		дрочитися	
ярість		2) лютий		іритуватися	
		злющий		дратуватися	
		затятий		спалахувати	
		заклятий		спахати	
		роздратована-		спахувати	
		ний		сатаніти	
		розлючений		пінитися	
		розлютова-		2) лютувати	
		ний роз'ятре		лютитися	
		ний ярий		лютуватися	

		<p>роз'ярений роз'ярілий озвірілий роз'юшений яросливий розшалілий</p>		<p>розлютовува- тися розлючуватися роз'ятрюва- тися біснуватися звіріти скаженіти шаленіти шаліти роз'яритися навіженіти навісніти сатаніти яритися яріти ярувати решетитися біситися мордуватися пасіювати 3) <i>сердити</i> <i>дратувати</i> <i>роздратовува-</i> <i>ти</i> <i>дражнити</i> <i>роздражнюва-</i> <i>ти</i> <i>роз'ятрювати</i> <i>роздрознюва-</i></p>	<p>3) <i>fâcher</i> <i>mettre en</i> <i>colère</i> <i>indigner</i> <i>irriter</i></p>
--	--	--	--	---	---

				<i>ти</i> <i>дразнити</i> <i>шарпати</i> <i>шпигати</i> <i>шкрябати</i> <i>іритувати</i> <i>денервувати</i>	
--	--	--	--	---	--

ДОДАТОК Ж1

Вибірка українських і французьких фразеологізмів із семантикою гніву

Українська мова	Французька мова
1) під сердиту голову	1) <i>avoir le sang chaud</i>
2) метати очима іскри	2) <i>échauffer la bile àqn</i>
3) метнути люті іскри з очей	3) <i>un paquet denerfs</i>
4) аж іскри з очей сиплються (летять, скачуть)	4) <i>avoir la tête près du bonnet</i>
5) очі запалали	5) <i>s'emporter comme une soupe au lait</i>
6) очі метають іскри	6) <i>un mauvais chie</i>
7) метати громи й блискавки	7) <i>méchant comme la grêle</i>
8) посилати громи і блискавки	8) <i>avoir le diable au corps</i>
9) вергати (кидати) громи	9) <i>allumer la bile</i>
10) дути губи	10) <i>avoir (faire) de la bile avoir le sang chaud</i>
11) скреготати зубами	11) <i>se faire du mauvais sang</i>
12) бісова душа	12) <i>marcher sur une mauvaise herbe</i>
13) дивитися бісом (чортом)	13) <i>méchant comme un âne rouge</i>
14) дивитися вовком	14) <i>méchant comme une gale</i>
15) дивитися зашморгом	15) <i>méchant comme une teigne</i>
16) дивитися оскілками	16) <i>s'emporter comme une soupe au lait</i>
17) кипить душа (серце)	17) <i>se fâcher tout rouge</i>
18) у душі закипати	18) <i>voir rouge</i>
19) накіпіло на душі (на серці)	
20) скипіло (обкипіло) серце	
21) все кипить всередині	
22) важким (недобрим) духом дихати	

Українська мова	Французька мова
23) вогнем (полум'ям, пеклом) дихати	
24) дідько б тебе взяв (забрав)	
25) як скажений	
26) сказ нападає	
27) серце бере	
28) нерви здають	
29) грати на нервах	
30) встати на ліву (не на ту) ногу	
31) чорт його бери	
32) аж у роті чорно	
33) луснути від злості	
34) як ошпарений (окропом)	
35) під гарячу руку	
36) кров кипить (вирує) у жилах (у скронях)	
37) зривати злість	
38) зганяти злість	
39) зганяти оскому (оскоминку)	
40) мати (великий) зуб	
41) самому чорту брат (сват)	
42) виводити з себе	
43) вилити жовч	
44) виставляти роги	
45) виходити з рівноваги	
46) вишкіряти зуби	
47) втрачати рівновагу	
48) під сердиту годину	
49) аж вогню давати	

Українська мова	Французька мова
50) дати волю серцю 51) дати перцю 52) дерти косяка 53) добратися до самих печінок 54) бути не в дусі 55) закинути (пустити) гадючку 56) мало не з'їсти 57) клацати зубами 58) аж вогню креше 59) мати храп 60) мати жаль 61) якась муха вкусила 62) як муха у Спасівку (як спасівська/спасівчана муха) 63) наливатися кров'ю 64) як холодною водою обдати 65) як приском (жаром) обсипати 66) сизим оком 67) лихим оком 68) як обпечений 69) як оса 70) аж оскома бере 71) очі блиснули гнівом 72) показати зуби (роги, пазурі) 73) з притиском 74) аж сипати вогнем 75) сипнути іскрами з очей 76) спопеляти очима 77) зле, як зінське щеня	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МОНОГРАФІЯ

**КОМУНІКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ БАЗОВИХ
ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА
ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ**

Автори:

Білецька І.О., Лаухіна І.С., Паладьєва А.Ф.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 4,75
Тираж 500 пр. Зам. №тма2-23.
Підписано до друку 20.11.2023

Видано:

КУПРІЄНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

А/С 38, Одеса, 65001

e-mail: orgcom@sworld.education

www.sworld.education

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК-4298

Видано у авторській редакції

Цифрова друкарня "Сору-Арт"
ФОП Москвін А.А., м. Запоріжжя

ISBN 978-6-177880-37-9

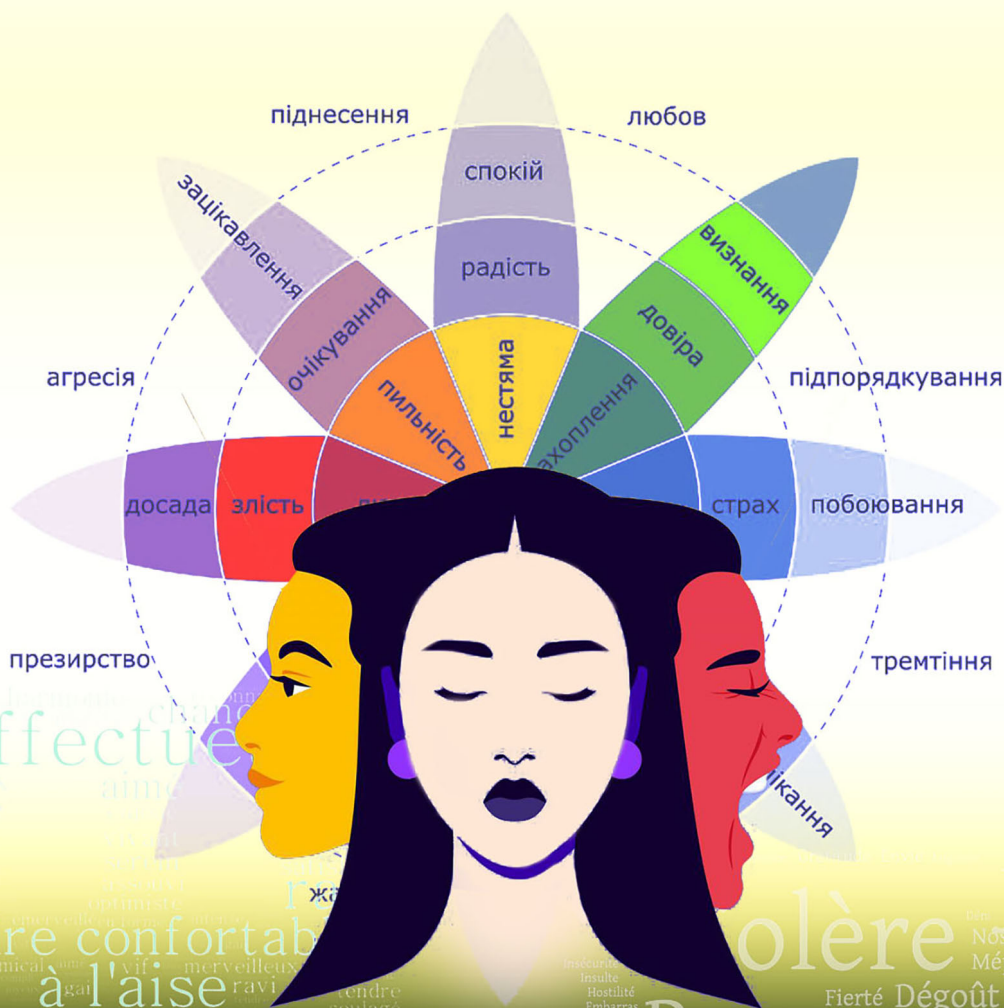

9

786177

880379

affectueux
 gai
 tendre
 vif
 comblé
 passionné
 libre
 enthousiaste
 amical
 agréable
 bien
 à l'aise
 ravi
 accompli
 joyeux
 exubérant
 revigoré

Joie
 colère
 Peur
 Honte
 Tristesse
 Surprise
 Nostalgie
 Mépris
 Fierté
 Dégout
 Amour
 Anticipation
 Amour
 Bonheur
 Honte
 Haine
 Enthousiasme
 Horreur
 Espoir
 Hystérie
 Ennui
 Insécurité
 Défaitisme
 Dédain
 Isolement
 Culpabilité
 Acceptation
 Jalousie
 Dépression
 Amusement
 Blessure
 Exaspération